

Osada późnośredniowieczna i ślady osadnictwa pradziejowego na stanowisku 7 w Daniłowie Małym, gm. Łapy

Dariusz Krasnodębski, Hanna Olczak, Agata Wójcik

Wstęp

Stanowisko zlokalizowane jest we wschodniej części Wysoczyzny Wysokomazowieckiej. Położone jest ok. 200 m na północ od zabudowań wsi, na południowym stoku falistej moreny dennej, przylegającej do rozległej równiny torfowej Bagna Filipy. Od południa graniczy z pasem podmokłych łąk, przez które przepływa bezimienny ciek, w odległości ok. 350 m na zachód uchodzący do niewielkiej rzeczki o nazwie Szeroka Struga (ryc. 1 i 2; por. Kwiatkowski, Stepianiuk, Gajko, w tomie). W sąsiedztwie znajdują się dwa kolejne stanowiska, badane w ramach tych samych prac ratowniczych. W odległości ok. 100 m na zachód zlokalizowana jest wielokulturowa osada Daniłowo Małe, stan. 6 (por. Olczak, Krasnodębski, Jaremek, w tomie), zaś ok. 300 m na południowy wschód wczesnośredniowieczne cmentarzysko oraz pozostałości osad z epoki brązu i okresu wpływów rzymskich – Daniłowo Małe, stan. 1.

Stanowisko (AZP 41-84/106) odkryte zostało w trakcie rozpoznania powierzchniowego wykonanego w 1994 r., kiedy to znaleziono tu 13 fragmentów ceramiki datowanej na okres średniowiecza (Stankiewicz i in. 1994, s. 5 n.)¹. Badania wykopaliskowe trwały od końca września do połowy listopada 1998 r. i objęły obszar o powierzchni ok. 70 arów (ryc. 3)². Prowadzono je w bardzo niesprzyjających warunkach atmosferycznych. Stropy wielu obiektów, szczególnie tych położonych w centralnej, najniższej części osady, przez wiele dni zalane były wodą deszczową³, a wody powierzchniowe utrudniały eksplorację głębszych jam.

Na badanym obszarze zalegała warstwa ziemi ornej (js. 1) o miąższości ok. 0,2–0,3 m, którą usunięto częściowo za pomocą koparki, częściowo zaś ręcznie (ryc. 4). Pozyskano z niej 40 fragmentów ceramiki późnośredniowiecznej, 10 ułamków naczyń pradziejowych i okruch krzemieny (por. CD, tab. 2, 3, 5 oraz Wawrusiewicz, w tomie). Bezpośrednio pod nią, na stropie piaszczystego lub gliniastego calca (js. 3), pojawiły się zarysy większości obiektów nieruchomych. Gdzieś pod humusem znajdowała się warstwa szaro-brązowej piaszczystej ziemi (js. 2) o miąższości dochodzącej do 0,2 m. Jedynie w kilku miejscach wykopu

¹ Stanowisko otrzymało numer 39 na trasie budowy gazociągu i zakwalifikowane zostało do nadzorów ścisłych. Badania wykopaliskowe przeprowadzono po częściowym odhumusowaniu terenu przez inwestora.

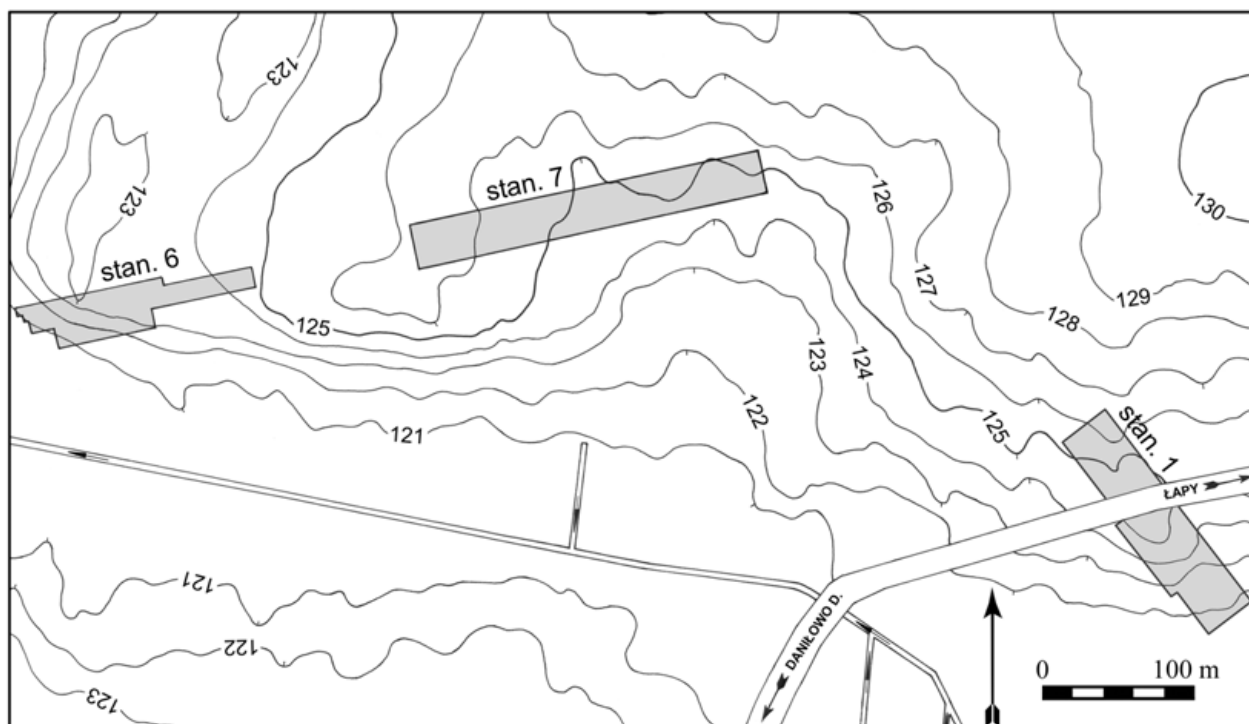
² Wykop archeologiczny, o długości 235 m i szerokości 30 m, wpisany został w kartezjański układ współrzędnych, dowiązany do siatki założonej na stanowisku 6 w Daniłowie Małym. Jego współrzędne wynosiły: $x = 256-491$; $y = 20-50$.

³ Za wypompowanie wody składamy serdeczne podziękowania Państwowej Straży Pożarnej z Łap.

zachowane były pozostałości warstwy kulturowej, zawierające liczne materiały zabytkowe (por. dalej oraz CD, rozdz. 1.1). Pomimo wielokulturowego charakteru osadnictwa relacje stratygraficzne uchwycone pomiędzy poszczególnymi obiektami były bardzo nieliczne i na ogół nie przyniosły istotnych informacji na temat ich chronologii.

Podczas prac wykopaliskowych zidentyfikowano 455 obiektów nieruchomych (por. ryc. 3)⁴. Pozyskano 1288 fragmentów ceramiki, 149 bryłek polepy, 13 krzemieni, dwa zabytki kamienne, 11 przedmiotów metalowych, fragment żuźla żelaznego oraz 1158 kości zwierzęcych. Z wypełnisk obiektów do analiz specjalistycznych pobrano 44 próby gleby oraz 35 próbek drewna i węgla drzewnych⁵.

Materiały zabytkowe pozwoliły na wydzielenie dwóch faz użytkowania stanowiska: starszej – epizodycznej, związanej z kulturą trzciniacką i głównej, datowanej na późne średniowiecze. Pojedyncze krzemienie świadczą również o incydentalnym wykorzystywaniu tego miejsca w innych okresach pradziejów, m.in. w schyłkowym paleolicie i prawdopodobnie w neolicie (por. Wawrusiewicz, w tomie)⁶.

Ryc. 1. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Lokalizacja przebadanego obszaru. Rys. A. Piotrowicz, Z. Tragarz

Fig. 1. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Location of the excavated area. Drawn by A. Piotrowicz, Z. Tragarz

⁴ Ze względu na konieczność udostępnienia terenu budowy przebadano 370 obiektów, rezygnując z eksploracji części dołów postępujących.

⁵ Opracowanie kości zwierzęcych przygotował mgr M. Parzyszek (2000a; 2002). Analizę botaniczną węgla i drewna wykonała mgr M. Michniewicz z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie (2000b; 2001), a karpologiczną prof. dr hab. Mirosława Kupryjanowicz z Instytutu Biologii Uniwersytetu w Białymstoku (Krasnodębski, Kupryjanowicz 2006, s. 150–159, 162–167).

⁶ Wyeksplorowano także trzy jamy nowożytnie lub współczesne (js. 689, 769, 922), a także cztery o niepewnym charakterze antropogenicznym (js. 17, 37, 39, 245), których nie uwzględniono w niniejszym tekście (por. ryc. 3 oraz CD, rozdz. 3 i 4). Do nowożytnych lub współczesnych zabytków ruchomych należy zaliczyć obrączkę znaną w warstwie ornej.

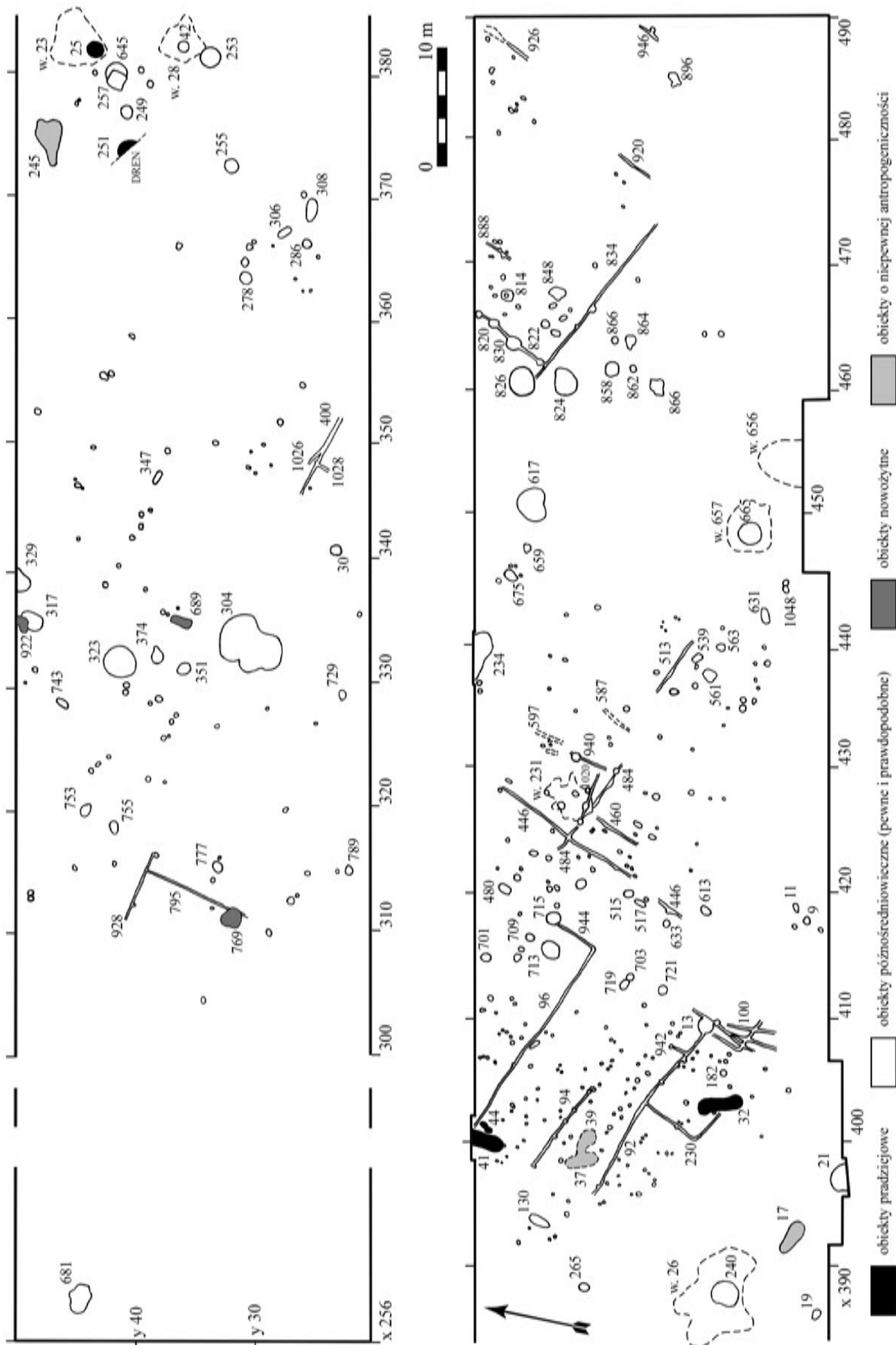

Ryc. 2. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Widok stanowiska od południowego wschodu.
Fot. D. Krasnodębski

Fig. 2. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. View of the site from the south-east.
Photo by D. Krasnodębski

1. Osadnictwo późnośredniowieczne

Główna faza użytkowania stanowiska wiąże się z obecnością osady późnośredniowiecznej, funkcjonującej w okresie pomiędzy końcem XIII lub początkiem XIV w. a przełomem XV i XVI lub połową XVI w. Jej pozostałości zarejestrowano na całym przebadanym terenie. Z tego okresu pochodzą 1223 fragmenty ceramiki naczyniowej, 10 przedmiotów żelaznych i jeden zabytek kamienny. Materiały datujące wystąpiły w dwóch półziemiankach, 16 jamach, dwóch studniach, jednym rowku i 14 dołach posłupowych. Pozostałe obiekty uznano za im współczesne na podstawie relacji stratygraficznych oraz podobieństwa pod względem morfologii i charakteru wypełnisk. Dodatkowym argumentem przemawiającym za późnośredniowieczną chronologią większości przebadanych struktur jest to, że zarówno jamy pradziejowe, jak i współczesne im materiały zabytkowe występowały na ściśle określonym, niewielkim obszarze w centralnej części wykopu.

Ryc. 3. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Plan przebadanego obszaru. Rys. D. Krasnodębski, H. Olczak, Z. Tragarz

Fig. 3. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The plan of the excavated area. Drawn by D. Krasnodębski, H. Olczak, Z. Tragarz

1.1. Charakterystyka warstw i obiektów osadniczych⁷

Pozostałości warstwy kulturowej – domniemane relikty naziemnych budynków

W kilku miejscach stanowiska pod współczesnym humusem odnotowano warstwy brązowo-czarnej, szaro-brązowej i ciemnooliwkowo-brązowej ziemi, rozciągające się przeważnie na powierzchni kilkunastu metrów kwadratowych (js. 23, 26, 28, 231, 656 i 657; por. CD, rozdz. 1.1). Zalegały one z reguły w niższej położonych częściach przebadanego obszaru i miały nieznaczną miąższość – od ok. 0,05 m do ok. 0,15 m. W niektórych z nich (js. 23, 28, 231) stwierdzono liczne kamienie, niekiedy rozkruszone pod wpływem działania wysokiej temperatury, lub węgle drzewne (js. 231). Nawarstwienia te można interpretować jako pozostałości szcążkowo zachowanej warstwy kulturowej. Jest prawdopodobne, że część z nich związana była z relikdami naziemnych budowli o charakterze gospodarczym lub mieszkalnym. Warstwy 26, 28 i 657 rozciągały się nad kolistymi jamami, które mogły pełnić funkcję wkopanych w grunt części budynków, na przykład piwniczek lub jam zasobowych. Z ostatniej z nich pozyskano znaczną ilość ceramiki i pojedyncze kości zwierzęce, a w wypełniku odkrytej poniżej jamy 665 stwierdzono grudki słabo wypalanej polepy. Warstwa 231 znajdowała się na obszarze ograniczonym przez trzy rowki i przykrywała stropy kilku dołów postłupowych, co wskazuje na istnienie w tym miejscu zadaszonej budowli. W niej również odnotowano liczny materiał ceramiczny, a ponadto fragmenty polepy i kości. Pozostałe warstwy zawierały mniejszą ilość artefaktów, głównie o chronologii późnośredniowiecznej.

Rowki

Na stanowisku odsłonięto 25 pojedynczych rowków: ob. 92, 94, 96 (ryc. 5), 230, 400, 446, 460, 484, 513, 587, 597, 603, 795, 822, 834, 920, 926, 928, 940, 942, 944, 946, 1020, 1026, 1028 oraz ich zespół, oznaczony wspólnym numerem – ob. 100 (ryc. 6). Zachowały się one na ogół na niewielkich odcinkach, o długości od kilku do kilkunastu metrów. Szerokości tej kategorii obiektów wahały się od 0,05 do 0,3 m, zaś głębokość dochodziła do 0,25 m. Ich dna były płaskie lub nieckowate, a ścianki boczne pionowe lub lekko ukośne. Rowki wypełnione były jednolitą piaszczystą ziemią, najczęściej o barwie brązowo-czarnej, ciemnooliwkowo-brązowej lub czarnej, rzadziej o szaro-brązowej. W ich wypełniakach występowały czasami drobne węgielki, nie stwierdzono jednak większych fragmentów spalonego drewna, które mogłyby wskazywać na zniszczenie konstrukcji w wyniku działania ognia. Analiza próbki gleby z obiektu 446 wykazała obecność nasion komosy (Krasnodębski, Kupryjanowicz 2006, tab. 5). Rowki zwykle nie zawierały materiałów zabytkowych, z wyjątkiem skupiska nr 100, z którego pochodzą dwa fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej.

Rowki ułożone były równolegle lub prostopadle do siebie, na ogół zgodnie z kierunkami stron świata, często łącząc się i tworząc większe zespoły. Można je interpretować dwojako – jako relikty wkopanych w ziemię ogrodzeń lub jako negatywy drewnianych podwalin budynków. Ich złożony system i obecność wyraźnych skupisk, które wydają się odpowiadać rozplanowaniu zabudowy, przemawiają za drugą z hipotez. Zwyczaj usadawiania konstrukcji zrębowych na zagłębionych w ziemię drewnianych podwalinach znany jest m.in. z terenów Białorusi i potwierdzony zarówno przez źródła archeologiczne (Alekseev 1995, s. 151), jak

⁷ Katalogi jednostek stratygraficznych i ich zawartości zabytkowej znajdują się na płycie CD.

i etnograficzne (Molčanova 1968, s. 91 i ryc. 35; Dołżycka 1995, s. 107 n.). Podobne rowki coraz lepiej poświadczone są także w kontekście późnośredniowiecznych i nowożytnych osad wiejskich Podlasia. Stwierdzono je m.in. w Leonowiczach, stan. 4, gm. Michałowo (por. Krasnodębski 2006; Gołembnik, Krasnodębski, Trzeciecki, w tomie), Solnikach, stan. 2, gm. Zabłudów (Krasnodębski, Olczak, Skrzyńska, Jankowski 2012) i Jeronikach, stan. 2, gm. Choroszcz (Wawrusiewicz 2009, s. 199 i ryc. 3).

Ryc. 4. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Widok ogólny stanowiska w trakcie prac wykopaliskowych. Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 4. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The general view of the site during the excavations. Photo by A. Koperkiewicz

Ryc. 5. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Rowek 96 oraz jamy 709, 713 i 715. Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 5. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The ditch 96 and the pits 709, 713 and 715. Photo by A. Koperkiewicz

Ryc. 6. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Skupisko rowków 100 oraz jama 13 i dół posłupowy 178 (środkowa część stanowiska). Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 6. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The cluster of ditches 100, the pit 13 and the posthole 178 (the central part of the station). Photo by A. Koperkiewicz

Doły posłupowe

Za doły posłupowe można uznać 343 spośród odkrytych obiektów (por. CD, tab. 1). Zlokalizowane one były na terenie całego wykopu, przy czym największe ich nagromadzenie znajdowało się na obszarze $x = 390\text{--}440$. Ceramikę późnośredniowieczną (łącznie 97 fragm.) pozyskano z kilkunastu z nich (ob. 84, 198, 236, 238, 276, 331, 386, 388, 436, 478, 525, 569, 577 i 581). W kilku stwierdzono obecność polepy, zwykle słabo wypalanej (ob. 236, 238, 478, 529, 537, 569, 573, 589, 611, 635, 661), a w jednym (ob. 677) znaleziono fragment żelaznej sztabki (ryc. 36: 6).

Doły miały najczęściej koliste (267 obiektów), rzadziej owalne (76 obiektów) kształty w planach. Ich średnice były mocno zróżnicowane i wahały się od kilkunastu centymetrów do ponad pół metra. Sugeruje to, że omawiane objekty stanowiły pozostałości zarówno słupów wbijanych bezpośrednio w grunt, jak i większych jam, w których je ustawiano, umacniając ziemię i kamieniami. W stropach kilku z nich (ob. 86, 310, 462) zaobserwowano wyraźne koliste zarysy, powstałe prawdopodobnie w miejscu przegniłych drewnianych pali. Ze względu na kształt w przekroju doły można podzielić na dwie grupy: o dnach lekko nieckowatych i stożkowatych. Bardzo duże zróżnicowanie głębokości – od kilku centymetrów do ponad 0,8 m – wynika zapewne nie tylko ze wspomnianych wyżej różnic konstrukcyjnych, ale także, przynajmniej częściowo, jest odbiciem stopnia zniszczenia stanowiska.

Wypełniska dołów posłupowych tworzyła zwykle jednolita piaszczysta, rzadziej gliniasta ziemia, z dużą zawartością materiału organicznego. Miała ona z reguły brązowo-czarną, brązowo-szarą lub ciemnooliwkowo-brązową barwę, a niekiedy zawierała drobne węgielki drzewne. Analiza gatunkowa węgla z dwóch obiektów (ob. 236, 478), z których pozyskano najbardziej wartościowe próbki (resztki słupów), wykazała, że pochodzą one z grubych pni sosny. Drewno przed spaleniem uległo procesowi silnego rozkładu (Michniewicz 2000b, s. 7, 11). Charakter wypełnisk pozostałych dołów wskazywał raczej na ich długotrwałe formowanie się po wygni-

ciu drewna lub stopniowe zasypywanie po wyjęciu słupów. W ok. 30 z nich odnotowano kamienie polne, służące zapewne do stabilizowania konstrukcji. Niekiedy były one intencjonalnie ułożone wzdłuż ścianek obiektów (ob. 62 i 529). W wypełniskach dołów 236 i 661 znaleziono nasiona komosy oraz orzeszki rdestu i szczawiu (Krasnodębski, Kupryjanowicz 2006, tab. 5).

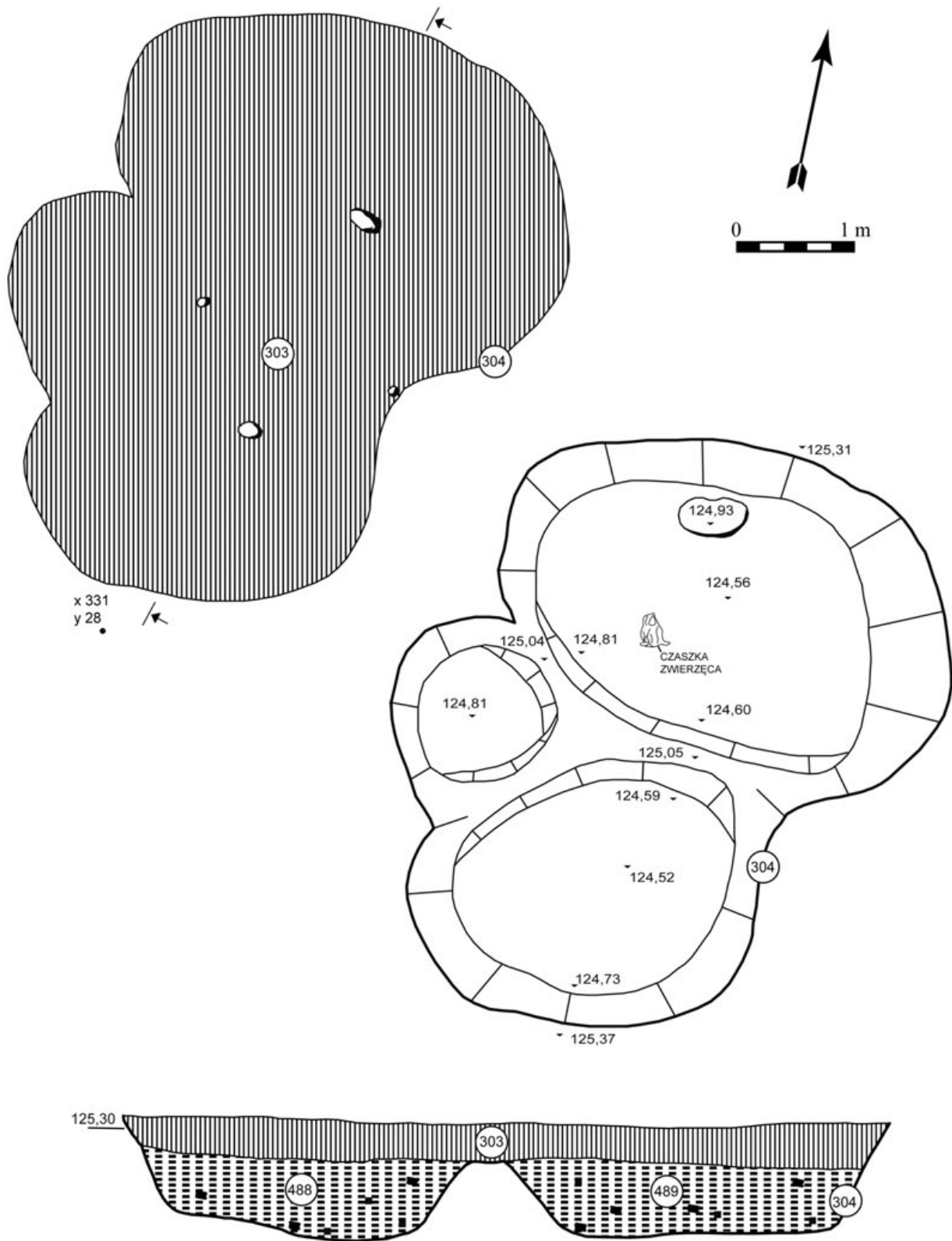
Pewna część tej kategorii obiektów (ok. 30 sztuk) była związana z opisanymi wcześniej rowkami. Znajdowały się one na ich osi lub przylegały z boku. Niektóre z pozostałych dołów układały się liniowo, poza nielicznymi wyjątkami nie tworząc jednak wyraźnych zarysów budynków lub ogrodzeń.

Półziemianki

Duże rozmiary i charakter wypełnisk dwóch jam (ob. 234 i 304) pozwalają na uznanie ich za tzw. półziemianki – samodzielne konstrukcje o przeznaczeniu gospodarczym lub zagłębione części naziemnych budynków (por. CD, rozdz. 1.2). Nieregularny kształt i nieskomplikowany układ stratygraficzny obiektu 304 wydają się przemawiać raczej za pierwszą hipotezą. Miał on w planie kształt zbliżony do owalu o nieregularnych brzegach, zorientowanego na osi północ – południe, o wymiarach ok. $5,4 \times 2,7-4,2$ m i głębokości dochodzącej do ok. 0,85 m (ryc. 7; 8). Złożona morfologia dna sugeruje istnienie dwóch lub trzech wydzielonych części piwniczki, służących być może do przechowywania różnych typów produktów. O magazynowej funkcji jamy zdaje się świadczyć odkrycie w jej wypełnisku zwęglonego ziarniaka zboża (Krasnodębski, Kupryjanowicz 2006, tab. 5). Natomiast obecność dużej liczby kości kilku gatunków zwierząt, głównie bydła, w tym dwóch całych czaszek (ryc. 9), wskazuje na przechowywanie w niej także mięsa, ewentualnie na jej wtórne wykorzystywanie jako dołu na odpadki. Ponadto w obiekcie znaleziono znaczną ilość ceramiki, m.in. zachowany w całości garnek (ryc. 24: 1; 30: 4). Jamy o różnych rozmiarach i kształtach, często o ścianach wyłożonych wewnątrz drewnem, znane są ze źródeł etnograficznych. Służyły one jako piwniczki do magazynowania płodów rolnych, głównie roślin okopowych (Molčanova 1968, s. 50; Trawińska 1968, s. 129 n.; Bohdanowicz 1995, s. 21 n.). Miały zazwyczaj drewniane dachy, pokryte nasypem ziemnym, często wzmocnionym dodatkowo kamieniami. Być może z podobnego umocnienia pochodzą duże otoczaki, które stwierdzono w wypełnisku obiektu 304.

Prawdopodobnie nieco inna była funkcja jamy 234. Mogła ona stanowić zagłębioną część budowli naziemnej, na przykład o przeznaczeniu mieszkalnym. Zwyczaj wykopywania pod podłogami domów dużych, użytkowanych jako piwnice jam poświadczony jest przez materiały etnograficzne (Molčanova 1968, s. 50). Obiekt przebadany został tylko w południowej części, której wymiary wynosiły ok. $3,8 \times 1,75$ m (ryc. 10; 11). Jego dno było nieregularnie nieckowate, z co najmniej trzema zagłębieniami o miąższości od 0,5 do 0,9 m. Odnotowanie w górnych poziomach wypełniska węgli drzewnych (z sosny i olchy), licznych kamieni ze śladami działania ognia oraz zwartej warstwy wypalanej gliny, pochodzącej być może z podłogi, wskazuje na zniszczenie przez pożar stojącego nad jamą budynku. Na zachód od półziemianki, w jej bezpośrednim sąsiedztwie, usytuowane były dwa doły postępowe (ob. 236 i 238), mogące stanowić część tej samej konstrukcji. Także w ich wypełniskach znajdował się węgiel drzewny i grudki polepy. Obecność tej ostatniej świadczy, że belkowa lub plecionkowa konstrukcja budynku była zapewne ocieplona i uszczelniona gliną. Podobnie jak z obiektu 304, z piwniczki 234 również pozyskano dużą ilość ceramiki i kości zwierzęcych.

Ryc. 7. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Plany i przekrój późnośredniowiecznej piwniczki 304.
Rys. H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Fig. 7. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Plans and section of the late medieval cellar 304. Drawn
by H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

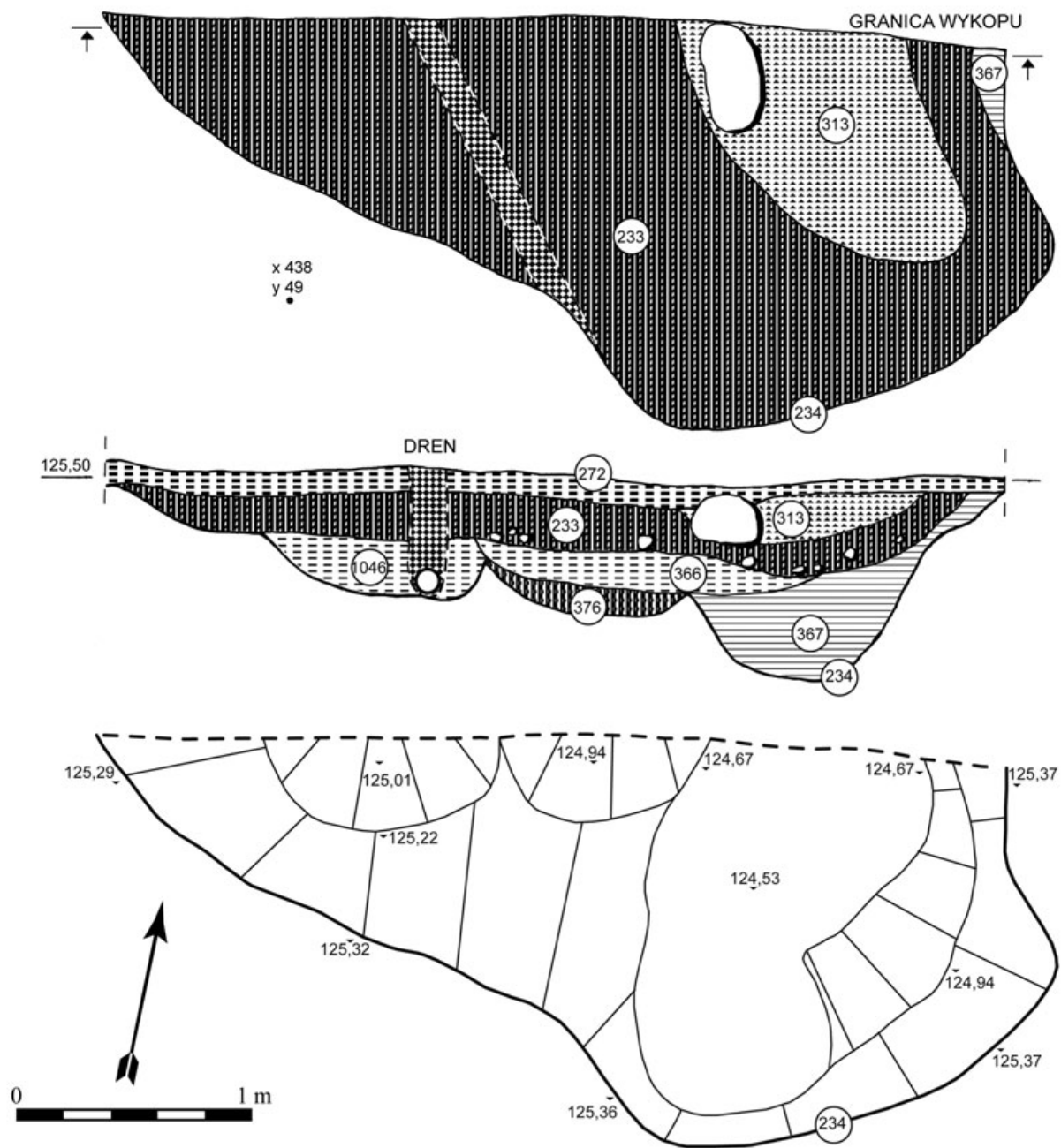
Ryc. 8. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Piwniczka 304 w trakcie eksploarcji. Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 8. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The cellar 304 during exploration. Photo by A. Koperkiewicz

Ryc. 9. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Czaszka zwierzęca z piwniczki 304. Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 9. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune.
Animal skull from the cellar 304.
Photo by A. Koperkiewicz

Ryc. 10. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łąpy. Plany i przekrój późnośredniowiecznej piwniczki 234.

Rys. H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Fig. 10. Daniłowo Małe, Site 7, Łąpy commune. Plans and section of the late medieval cellar 234. Drawn by H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Ryc. 11. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Piwniczka 234 – południowa część po eksploracji oraz profil. Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 11. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The cellar 234 – the southern part after the exploration and the profile. Photo by A. Koperkiewicz

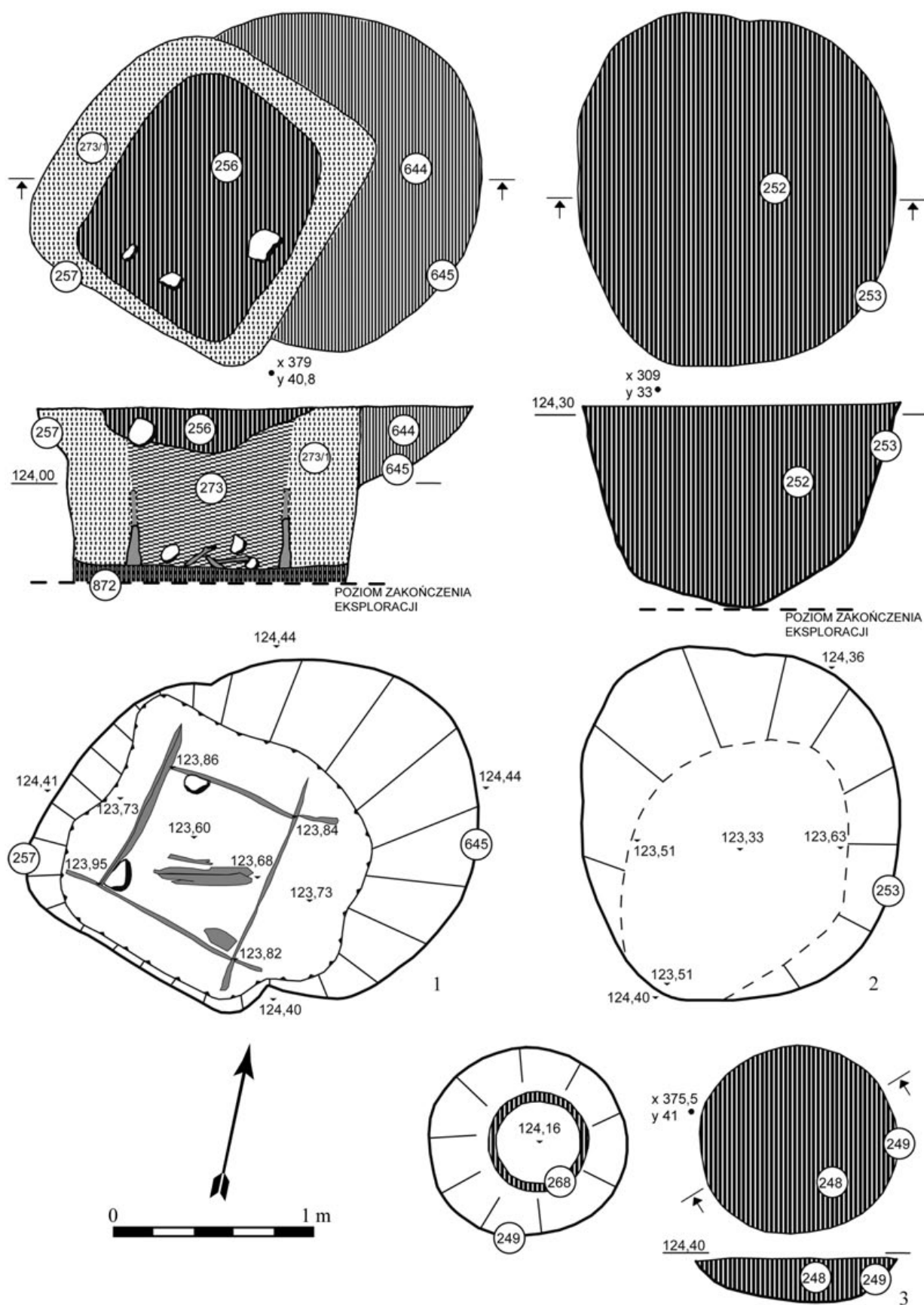
Studnie i pojemniki na wodę

Na terenie przebadanej części osady odkryto dwie studnie (ob. 257 i 253; por. CD, rozdz. 1.3). Zlokalizowane one były w centralnej, najniższej położonej części wykopu, gdzie poziom wód gruntowych znajdował się blisko powierzchni terenu. Pierwsza z nich to czworokątna w planie jama o wymiarach $1,4 \times 1,4$ m, wkopana w obiekt 645 (ryc. 12: 1; 13). Wewnątrz niej, na głębokości ok. 0,4–0,5 m od poziomu stropu, natknięto się na dobrze zachowaną drewnianą cembrowinę (ryc. 14; 15). Zbudowana ona została na planie czworokąta techniką zrębową, z drewna brzoźowego z użyciem elementów dębowych i klonowych (Michniewicz 2000b, s. 2, 4). Wymiary jej wewnętrznej części wynosiły ok. $0,80 \times 0,75$ m. Druga studnia (ob. 253) miała w planie kształt kołisty o średnicy ok. 1,8 m i nieckowaty przekrój, o miąższości ok. 1 m (ryc. 12: 2). Na poziomie ok. 0,8 m od jej stropu odnotowano fragmenty bardzo słabo zachowanej konstrukcji z wydrążonego pnia drzewa lub wbitych pionowo desek, ustawionych dookoła wzdłuż ścianek obiektu. Stanowiły one najprawdopodobniej pozostałość cembrowiny.

W pobliżu studni usytuowana była płytka kołista jama o średnicy ok. 1 m (ob. 249; ryc. 12: 3; 16). Na jej dnie zachował się ślad okręgu o średnicy ok. 0,5 m, będący zapewne negatywem ścianek ustawionego w środku drewnianego wiadra lub niewielkiej beczki (ryc. 17). Naczynie mogło służyć jako zbiornik na wodę, używany na przykład do pojenia zwierząt. Wszystkie trzy objekty położone były w stosunku do siebie w odległości nie większej niż 7 m.

Paleniska

Dwie niewielkie jamy (ob. 703 i 721), wypełnione przepaloną ziemią z węglem drzewnym, mogły pełnić funkcję palenisk (por. CD, rozdz. 1.4). Ich średnice wynosiły ok. 0,7–0,8 m, a głębokości nie przekraczały 0,2 m. W obu obiektach znajdowały się średniej wielkości kamienie, stanowiące zapewne pozostałości zniszczonych bruków. Wypełniska palenisk nie zawierały datujących materiałów zabytkowych, jednak ich lokalizacja w pobliżu reliktyw zabudowy wskazuje na związek z późnośredniowieczną fazą zasiedlenia stanowiska.

Ryc. 12. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Plany i przekroje obiektów z okresu późnego średniowiecza:
 1 – ob. 257 i 645; 2 – ob. 253; 3 – ob. 249. Rys. H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Fig. 12. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Plans and sections of the features from the late Middle Ages: 1 – Features 257 and 645; 2 – Feature 253; 3 – Feature 249. Drawn by H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Ryc. 13. Daniłowo Małe,
stan. 7, gm. Łapy. Późnośre-
dniowieczna studnia 257
wkopana w jamę 645 – widok
na poziomie stropu.
Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 13. Daniłowo Małe, Site
7, Łapy commune. The late
medieval well 257 sunk into
the pit 645 – view at the level
of the roof.
Photo by
A. Koperkiewicz

Ryc. 14. Daniłowo Małe,
stan. 7, gm. Łapy. Studnia
257 – widok po odsłonięciu
cembrowiny.
Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 14. Daniłowo Małe, Site
7, Łapy commune. The well
257 – view after the exposing
of the well casing.
Photo by
A. Koperkiewicz

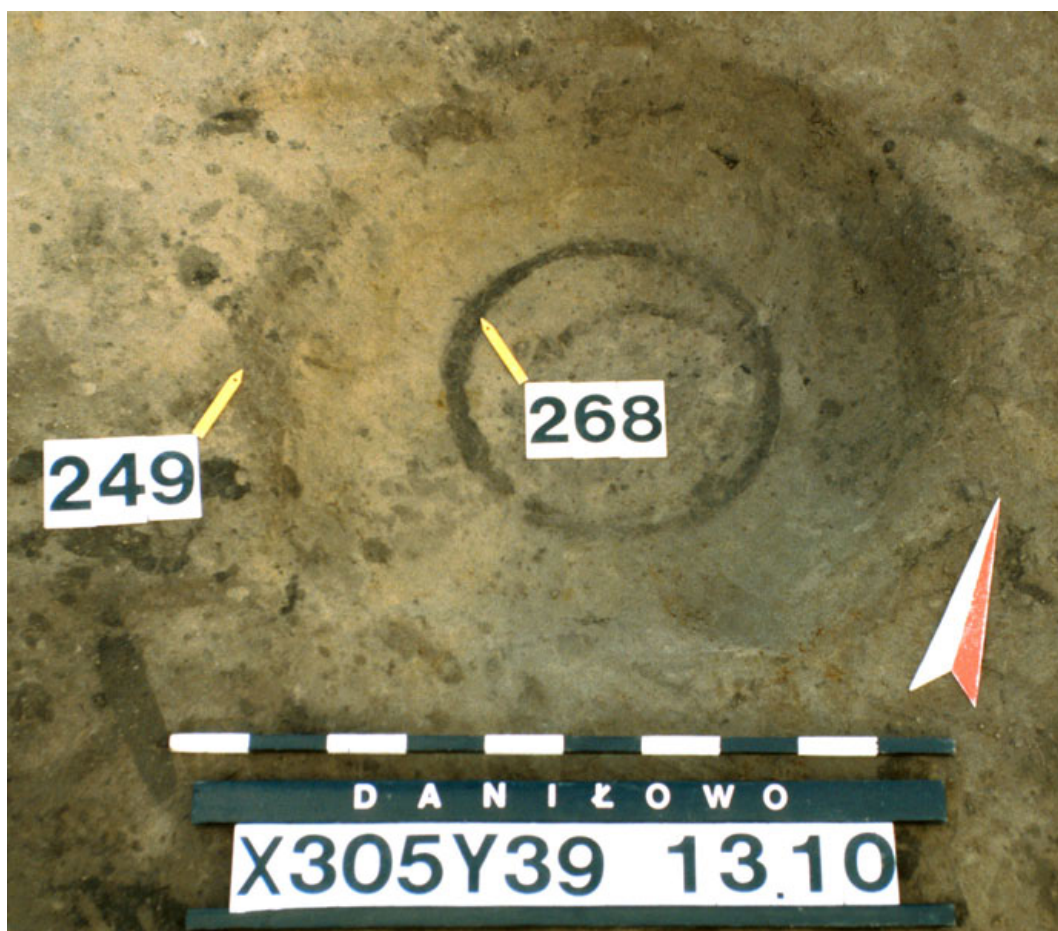
Ryc. 15. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Studnia 257 – szczegół konstrukcji cembrowiny.
Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 15. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The well 257 – a detail of the construction of the well casing. Photo by A. Koperkiewicz

Ryc. 16. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Późnośredniowieczna jama 249 na poziomie stropu.
Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 16. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The late medieval pit 249 at the level of the roof. Photo by A. Koperkiewicz

Ryc. 17. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Jama 249 – ślad po prawdopodobnie drewnianym pojemniku. Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 17. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The pit 249 – a trace of probably a wooden container. Photo by A. Koperkiewicz

Jamy o nieokreślonej bliżej funkcji

Jedynie z 16 spośród pozostałych jam pozyskano materiały ceramiczne, na podstawie których można je bezspornie uznać za związane z omawianym okresem funkcjonowania stanowiska (ob. 9, 13, 21, 182, 240, 286, 323, 480, 515, 561, 617, 655, 681, 713, 753 i 824; por. CD, rozdz. 1.5). Były to na ogół duże obiekty, o kolistych lub owalnych zarysach w planie i najczęściej nieckowatych przekrojach (ryc. 18; 20: 1, 2; 21: 3; 22). Średnice sześciu z nich wynosiły powyżej 2 m, wymiary pięciu mieściły się w granicach 1–2 m, natomiast pozostałych były mniejsze niż 1 m. Jamy miały zróżnicowaną głębokość, wahającą się od kilkunastu centymetrów do 0,9 m, ale tylko w czterech przypadkach przekraczała ona 0,5 m (ob. 21, 240, 323, 681). Ich wypełniska składały się zazwyczaj z brązowo-czarnej piaszczystej, rzadziej gliniastej ziemi, w wysokim stopniu nasyczonej materiałem organicznym, niekiedy z plamami lub spływami jaśniejszego piasku. Jedynie obiekty 21, 240, 323 i 617 charakteryzowały się bardziej złożoną, dwuwarstwową strukturą (por. ryc. 18; 20: 1; 21: 3; 22: 1, 3). Poza ceramiką kilkanaście jam zawierało bryłki polepy, najczęściej słabo wypalanej (ob. 323, 515, 561, 617, 637, 681, 713) lub kości zwierzęce (ob. 13, 21, 240, 323, 515, 617, 713, 753, 824). Z jamy 9 pochodzi kilka zabytków krzemiennych, w obiekcie 617 znaleziono żelazny sierp (ryc. 36: 10), w 824 fragment noża (ryc. 36: 5), natomiast w 240 – bryłki żużla.

Kolejne 51 jam nie zawierało materiału zabytkowego umożliwiającego bezsporne określenie ich przynależności chronologicznej i kulturowej (por. CD, rozdz. 1.6). Biorąc jednak pod uwagę, że poza nielicznymi strukturami kultury trzcinieckiej, skupionymi w centralnej części stanowiska, na jego obszarze nie stwierdzono śladów aktywności ludzkiej z innych okresów, można przypuszczać, że również one związane były z osadą późnośredniowieczną. Pod względem morfologii i charakteru wypełnisk omawiane jamy były podobne do obiektów z materiałami datującymi (ryc. 20: 3; 21: 1, 2; 23). Mniej jednak było w tej grupie dużych jam o średnicy powyżej 2 m (tylko dwa obiekty – ob. 329, 826), natomiast aż 20 miało poniżej 1 m długości. Głębokość pięciu z nich (ob. 308, 329, 563, 755, 826) wynosiła więcej niż 0,5 m, zaś 21 nie przekraczała 0,25 m. Jednowarstwowe wypełniska, o strukturze analogicznej jak w przypadku obiektów wcześniej opisanych, zawierały niekiedy bryłki polepy (ob. 317, 637, 659, 665, 729, 755) lub kości zwierzęce (ob. 30, 351, 517, 613, 665, 715, 755 i 866).

Funkcja większości jam jest trudna do określenia. Jak już wspomniano, niektóre z nich, zwłaszcza te powiązane z przykrywającymi ich stropy warstwami kulturowymi, jak na przykład obiekt 665 (ryc. 21: 2), mogły pełnić rolę usytuowanych pod naziemnymi budynkami piwniczek, służących m.in. do przechowywania płodów rolnych. Niewykluczone, że z zagłębionymi częściami budowli gospodarczych lub mieszkalnych mamy także do czynienia w przypadku innych dużych jam, m.in. 323 i 617, których średnice sięgały 3 m. W ich spągach znajdowały się cienkie warstewki użytkowe, przesyczone węglem drzewnym i na ogół słabo wypaloną polepą (por. ryc. 20: 1; 22: 1). Fragmenty polepy, pochodzące zapewne z uszczelnienia drewnianych lub plecionkowych ścian, odkryto również w obiekcie 317. Inne struktury mogły być samodzielnymi piwniczkami lub jamami zasobowymi, niezwiązanymi z budynkami. Wymienić tu należy mający ponad 2 m długości obiekt 681, na którego stropie odnotowano ułożone ściśle obok siebie kamienie (por. ryc. 22: 2), pochodzące być może z umocnienia dachu. Tego typu piwniczki służyły zwykle do przechowywania roślin okopowych, ale mogły być też wykorzystywane do magazynowania zboża (Molčanova 1968, s. 43 n.; Trawińska 1968, s. 128 n.). Obecność zwęglonych ziarniaków zbóż (pszenicy oraz prawdopodobnie owsa i żyta) stwierdzono, poza półziemianką 304, także w wypełniskach jam 9, 323 i 665 (Krasnodębski, Kupryjanowicz 2006, s. 159 i tab. 5). Więcej wątpliwości budzi przeznaczenie głębokich obiektów 21 i 240 (por. ryc. 18; 21: 3; 22: 3), usytuowanych w obniżeniu terenu, w sąsiedztwie studni 253 i 257. Wysoki poziom wód gruntowych w tej części osady uniemożliwił wykorzystywanie ich w celach magazynowych. Nie jest zatem wykluczone, że również one pełniły funkcję płytkich studni lub zbiorników na wodę opadową.

Zapewne nieco inne było przeznaczenie obiektów o mniejszych rozmiarach. Odkrycie kompletnego szkieletu młodego osobnika świni w jamie 613 oraz licznych kości, m.in. czaszki bydła, w obiekcie 755 (Parzyszek 2000a, s. 3) świadczy, że niektóre z nich służyły jako doły do grzebania padliny lub zakopywania odpadków (ryc. 19; 23: 1, 2). Kilka obiektów (ob. 13, 715, 820 i 830) położonych było na linii rowków lub na ich końcach (por. ryc. 5; 6). W związku z niejasnymi relacjami stratygraficznymi trudno stwierdzić, czy pełniły one jakąś funkcję konstrukcyjną, czy też ich lokalizacja w tym miejscu stanowi odbicie innej fazy użytkowania osady.

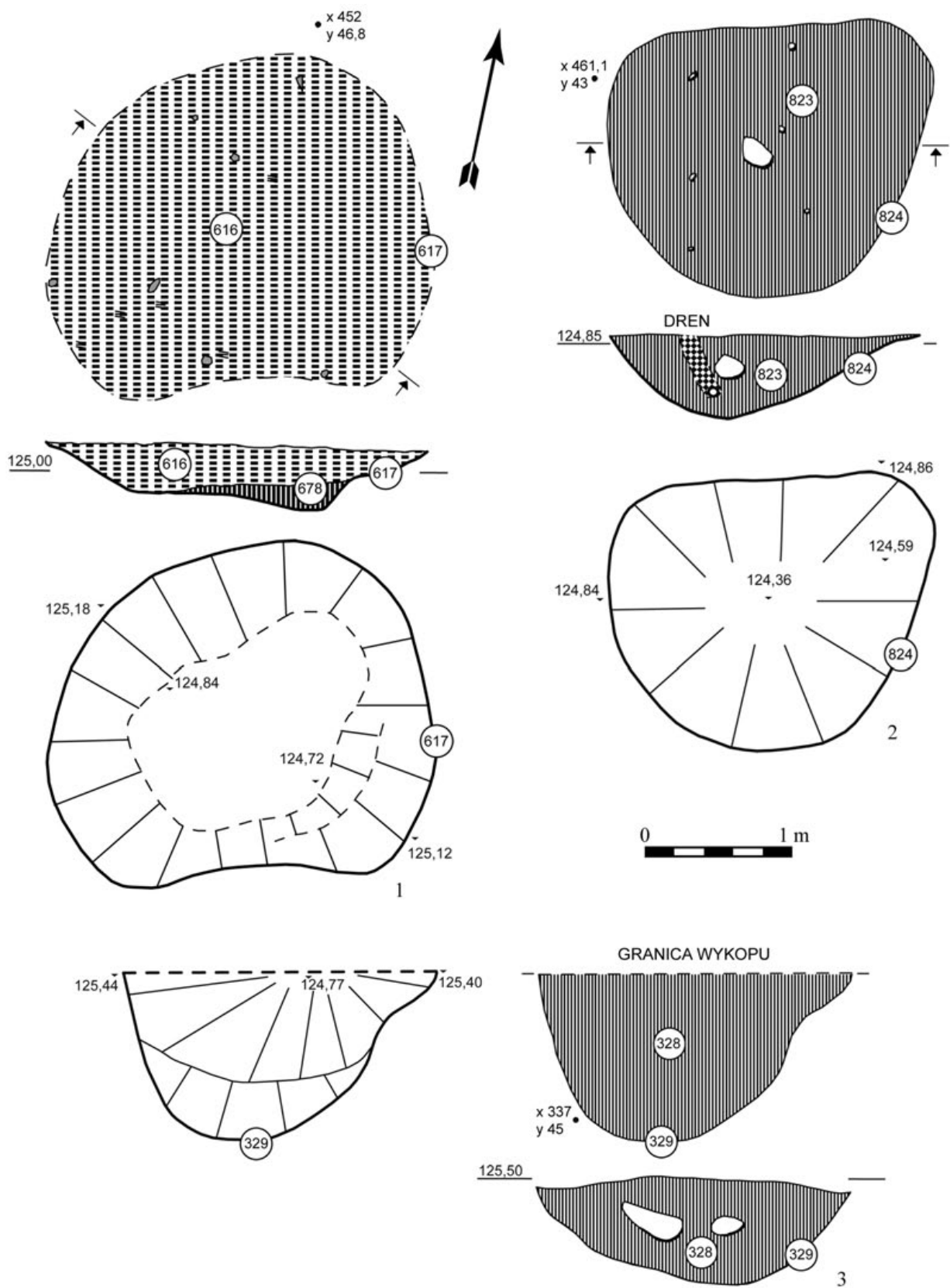
Ryc. 18. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Późnośredniowieczna jama 240 – widok profilu północnego. Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 18. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The late medieval pit 240 – view of the south facing profile. Photo by A. Koperkiewicz

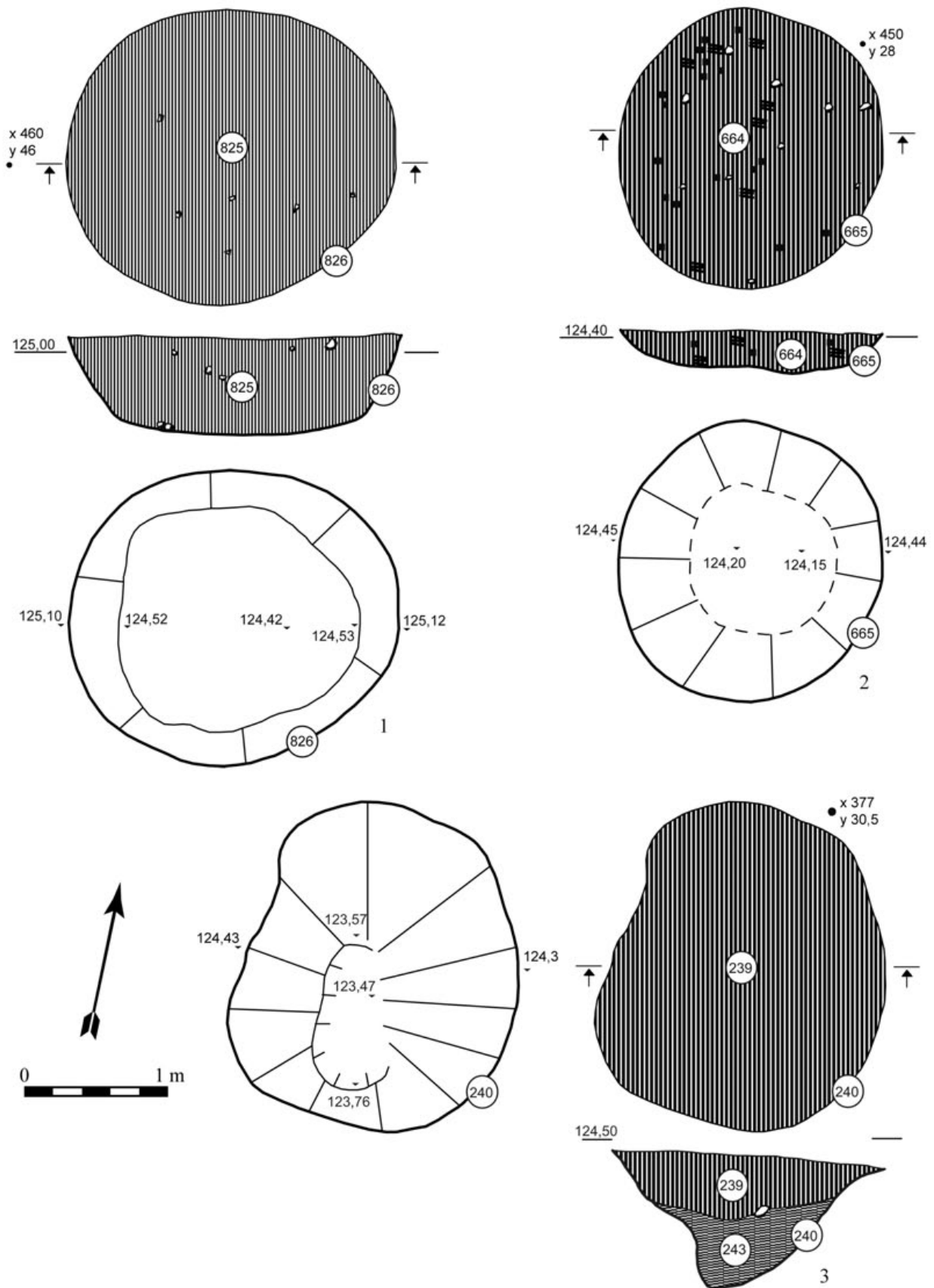
Ryc. 19. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Czaszka znaleziona w jamie 755. Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 19. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The skull found in the pit 755. Photo by A. Koperkiewicz

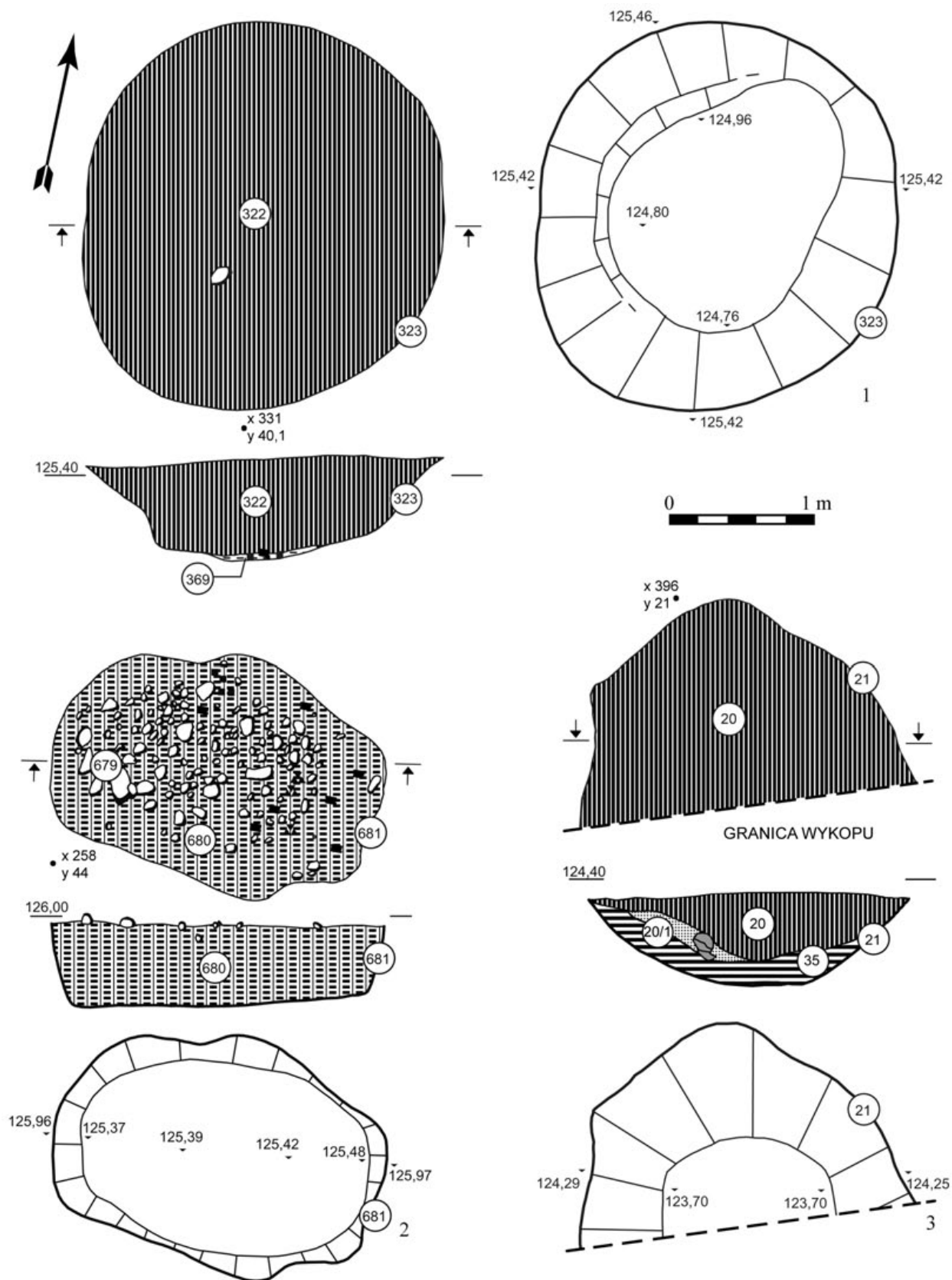
Ryc. 20. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Plany i przekroje obiektów z okresu późnego średniowiecza:
1 – ob. 617; 2 – ob. 824; 3 – ob. 329. Rys. H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Fig. 20. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Plans and sections of the features from the late Middle Ages:
1 – Feature 617; 2 – Feature 824; 3 – Feature 329. Drawn by H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

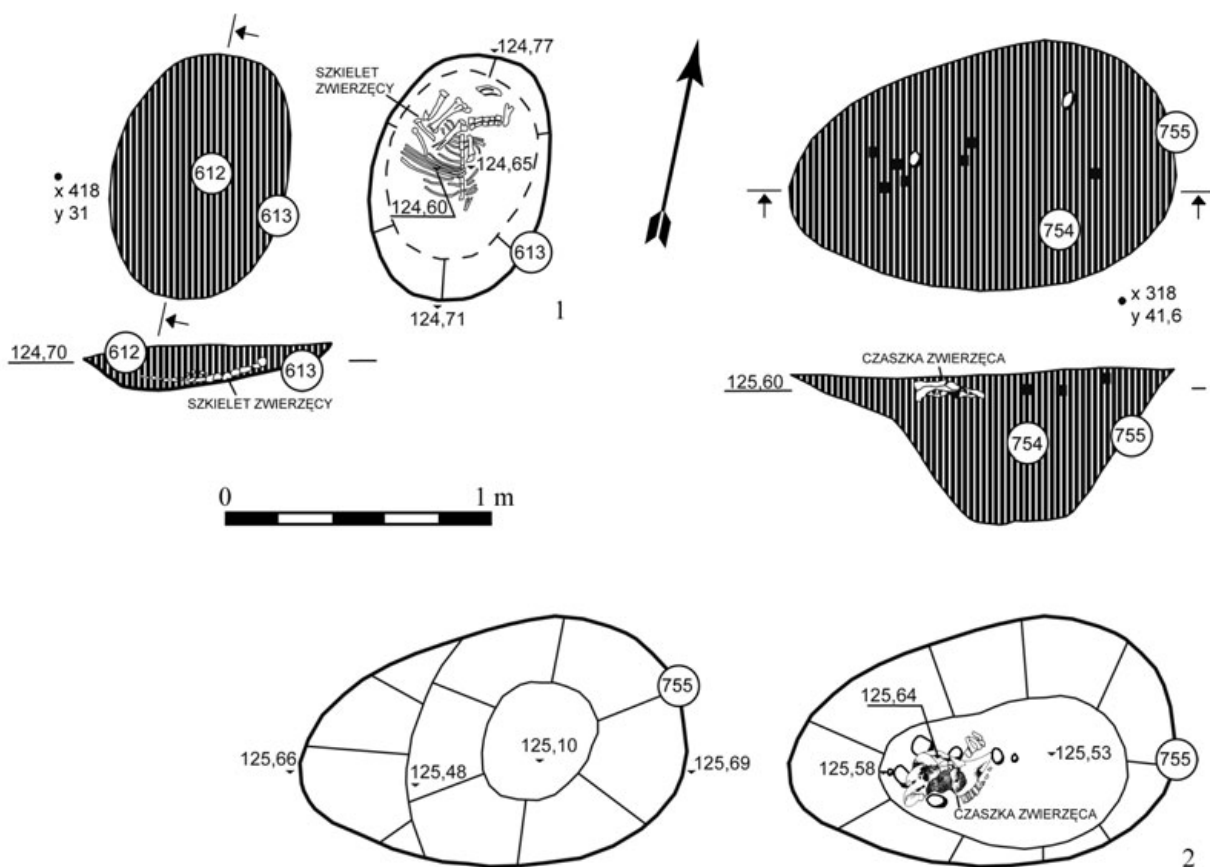
Ryc. 21. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Plany i przekroje obiektów z okresu późnego średniowiecza: 1 – ob. 826; 2 – ob. 665; 3 – ob. 240. Rys. H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Fig. 21. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Plans and sections of the features from the late Middle Ages: 1 – Feature 826; 2 – Feature 665; 3 – Feature 240. Drawn by H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Ryc. 22. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Plany i przekroje obiektów z okresu późnego średniowiecza:
1 – ob. 323; 2 – ob. 681; 3 – ob. 21. Rys. H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Fig. 22. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Plans and sections of the features from the late Middle Ages: 1 – Feature 323; 2 – Feature 681; 3 – Feature 21. Drawn by H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Ryc. 23. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łąpy. Plany i przekroje obiektów z okresu późnego średniowiecza: 1 – ob. 613; 2 – ob. 755. Rys. H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Fig. 23. Daniłowo Małe, Site 7, Łąpy commune. Plans and sections of the features from the late Middle Ages: 1 – Feature 613; 2 – Feature 755. Drawn by H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

1.2. Rekonstrukcja przestrzennego rozplanowania osady

Na terenie przebadanej części wsi stwierdzono trzy wyraźne skupiska obiektów, pomiędzy którymi usytuowane były tylko pojedyncze jamy, studnie i doły postłupowe (por. ryc. 3). Pomijając położoną w znacznej odległości od pozostałych jamę 681, najbardziej na zachód wysunięta grupa zajmowała obszar o długości ok. 45 m (x = 310–355). Odkryte w tym miejscu rowki były słabo zachowane. Obiekt 795, odsłonięty na odcinku o długości ok. 9 m, biegł z północy na południe i został przecięty przez młodszą, prawdopodobnie nowożytną lub współczesną jamę 769. Jego północny koniec dochodził do ułożonego prostopadle i mającego ok. 6 m długości obiektu 928, na którego linii wkopane były dwa doły postłupowe. W odległości ok. 35 m dalej na wschód znajdował się rowek 400, o długości 7 m, jak również przylegające do niego krótkie odcinki – 1026 i 1028. Omawiane obiekty interpretować można jako dwa oddzielne zespoły zabudowy, pomiędzy którymi usytuowana była m.in. piwniczka 304 i kilka mniejszych jam osadniczych. W ich pobliżu zarejestrowano także 73 doły postłupowe o bardzo zróżnicowanych rozmiarach, które nie tworzyły jednak wyraźnych zarysów budynków. Z tej części stanowiska nie pozyskano dużej ilości materiałów zabytkowych. Pod tym względem wyróżniała się jedynie półziemianka 304, której wypełnisko zawierało liczne

fragmenty ceramiki, kości zwierzęce, bryłki polepy i dwa nożyki żelazne (ryc. 24: 1; 30: 1–3; 36: 3, 4). W pozostałych obiektach ilość znalezisk była niewielka – z jam 286, 323 i 753 oraz dołów posłupowych 386 i 388 pochodzą ułamki naczyń, z obiektów 30, 323, 351, 753 i 755 – kości zwierzęce, głównie bydła, a z 317, 745 i 755 – polepa.

Ryc. 24. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łąpy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej: 1 – ob. 304; 2 – ob. 21; 3 – w. 657; 4 – ob. 257. Fot. M. Gmur

Fig. 24. Daniłowo Małe, Site 7, Łąpy commune. Selection of late medieval pottery: 1 – Feature 304; 2 – Feature 21; 3 – layer 657; 4 – Feature 257. Photo by M. Gmur

Na wschód od opisanego zespołu, pomiędzy nim a kolejną zagrodą, rozciągało się obniżenie terenu, gdzie nie odnotowano wyraźnych relikwów naziemnej zabudowy. Odkryto tu jedynie kilkanaście różnej wielkości jam, w tym dwie studnie (ob. 253, 257) i obiekt pełniący zapewne funkcję zbiornika na wodę (ob. 249). W ich sąsiedztwie wydzielono główną grupę rowków, zajmującą centralną część stanowiska ($x = 390\text{--}440$). Liczne obiekty tego typu i towarzyszące im doły posłupowe świadczą o istnieniu w tym miejscu rozbudowanego kompleksu mieszkalnego lub gospodarczego. Rowki tworzyły przypuszczalnie dwa skupiska. Na zachodnie z nich ($x = 390\text{--}415$) składały się m.in. trzy dobrze zachowane obiekty (ob. 92, 94 i 96) o długościach odpowiednio ok. 16 m, 8 m i 17,5 m (ryc. 5). Biegły one równoległe do

siebie, z zachodu na wschód, w odległości 4,5–5,5 m i 5,5–6,0 m jeden od drugiego. Na ich osi lub po bokach znajdowało się od jednego do kilku dołów posłupowych; liczne obiekty tego typu, niektóre ułożone w jednej linii, odkryto także na terenie rozpościerającym się pomiędzy rowkami. Od wschodu do obiektu 96 przylegał pod kątem prostym biegnący na północ i mający ok. 4 m długości rowek 944, na którego końcu usytuowana była jama 715 (por. ryc. 5). Przedłużeniem tego ciągu na południe mógł być zespół o numerze 100 (por. ryc. 6), o głównej linii ułożonej prostopadle do obiektu 92. Równoległe do niej, w odległości ok. 8,5 m dalej na zachód, znajdował się rowek 230, biegnący na południe na odcinku ok. 5 m, a następnie skręcający pod kątem prostym na wschód. Wszystkie trzy obiekty (ob. 92, 100 i 230) zamykały prostokątny obszar o wymiarach ok. 8,5 × 5,0 m, który można interpretować jako osobny budynek lub jedno z jego pomieszczeń, ewentualnie wydzieloną część zagrody.

Wschodnia grupa rowków skupiska centralnego oddalona była od opisanego zespołu o ok. 6 m. Najlepiej zachowany spośród nich był zorientowany na linii północ – południe obiekt 446, który odsłonięto na długości ok. 18 m. Równoległe do niego, odpowiednio ok. 2,5 m i 5,5–6,0 m dalej na wschód, przebiegały krótsze rowki (ob. 460 i 940/597). Natomiast mający 8,5 m długości obiekt 484 oraz przylegający do niego pod kątem ostrym inny krótki odcinek (ob. 1020) ułożone były prostopadle do wyżej wymienionych. Rowki 1020, 940 i północny odcinek 446 tworzyły prostokątny obszar o szerokości ok. 5,5–6,0 m i długości co najmniej 7 m. W jego centrum stwierdzono pozostałości warstwy kulturowej (js. 231) i kilka dużych dołów posłupowych. Przedłużeniem rowka 484 na wschód mógł być mierzący ok. 5 m obiekt 513, który odkryto w odległości ok. 6,5 m od niego.

W centralnej części wykopu zarejestrowano łącznie 224 doły posłupowe, położone na linii rowków bądź występujące samodzielnie. Interesująco wypada porównanie obiektów z partii zachodniej i wschodniej. Doły z obszaru x = 390–415, których naliczono 138, miały regularnie koliste kształty w planie i stożkowate dna. Ich rozmiary były do siebie zbliżone – zarówno średnice, jak i głębokości nie przekraczały na ogół 0,3 m. Na odcinku x = 415–440 znajdowało się nieco mniej, bo tylko 86 tego typu obiektów. Były one bardziej zróżnicowane pod względem kształtów w planie (oprócz kolistych duża liczba owalnych) i morfologii den (z reguły płaskie lub nieckowate), ale też rozmiarów. Ich średnice wahały się od kilkunastu centymetrów do ponad 0,7 m, przy znacznie większym niż w poprzedniej grupie udziale dużych struktur o średnicy powyżej 0,4 m. Głębokości wynosiły zazwyczaj 0,1–0,3 m. Wydaje się zatem, że obiekty z zachodniej partii opisywanego skupiska zaliczyć należy w większości do kategorii śladów po słupach wbijanych bezpośrednio w podłoże, zaś te ze wschodniej do tzw. jam posłupowych, o średnicach większych niż wstawione weń drewniane pale. Bardziej zróżnicowane rozmiary tych obiektów, ich mniejsza koncentracja i bardziej dowolny układ świadczą, że w części wschodniej mamy do czynienia z zabudową o mniej uporządkowanym, być może wieloetapowym charakterze.

W centralnej partii stanowiska znajdowały się również liczne jamy osadnicze (por. ryc. 5; 6). Były to zwykle mało charakterystyczne, nieduże i płytkie obiekty, na ogół o niejasnej funkcji. Dwa z nich pełniły prawdopodobnie funkcję palenisk (ob. 703 i 721), jednak ich lokalizacja nie wskazuje wyraźnie na związek z któryś z budynków. Niewielka część odkrytych w tym rejonie struktur zawierała materiały zabytkowe. Fragmenty ceramiki pozyskano z obiektów 9, 13, 84, 100, 182, 198, 234, 236, 238, 436, 478, 480, 515, 525, 561, 569, 655 i 713, a grudki polepy z 198, 234, 236, 238, 478, 529, 537, 539, 561, 569, 573, 589, 635, 637, 661, 659

i 713. Artefakty krzemienne pochodzą z jam 9 i 234, zaś kości zwierzęce z obiektów 13, 198, 232, 478, 515, 517, 581, 613, 713, 715 i 721. W dole posłupowym 677 znaleziono fragment żelaznej sztabki (ryc. 36: 6). Ceramikę, polepę i kości zarejestrowano także w zachowanej pomiędzy rowkami warstwie 231.

Pozostałości przypuszczalnie jeszcze jednej zagrody odnotowano na wschodnim skraju osady (x = 460–491). Od opisanego wyżej zespołu oddzielał ją teren o szerokości ok. 20 m, na którym odsłonięto tylko kilka obiektów, m.in. duże jamy 617 i 665 oraz półziemiankę 234. Na obszarze o długości ok. 30 m zachowało się sześć rowków. Obiekt 822, mający ok. 6,5 m długości, był zorientowany z północy na południe i łączył się z prostopadłym do niego odcinkiem 834. Na jego osi położone były dwa doły posłupowe oraz jamy 820 i 830. Równoległe do 822, w odległości ok. 5 m dalej na wschód, przebiegał krótki, mający ok. 2,5 m długości rowek 888, do którego przylegały dwa doły. Z kolei w odległości ok. 12 m od tego ostatniego ciągnęły się ułożone w jednej linii objekty 920 i 926, o długościach odpowiednio ok. 3,0 i 4,5 m. Najdalej na wschód wysunięty był zachowany na odcinku ok. 2 m rowek 946, oddalony od 920 i 926 o ok. 8,5 m. Biegnący prostopadle do wymienionych wyżej, wspomniany już obiekt 834 miał ok. 15,5 m długości i prawdopodobnie zamykał omawiany układ zabudowań od południa. Na jego osi usytuowane były dwa doły posłupowe, a na zachodnim końcu – duża jama 826 (ryc. 21: 1).

We wschodniej części stanowiska zarejestrowano 41 dołów posłupowych. Były one niejednorodne pod względem rozmiarów, ale najliczniejszą grupę tworzyły wśród nich objekty o średnicy ok. 0,31–0,40 m. Również głębokości dołów były bardzo różne i wahały się od kilku centymetrów do ponad 0,8 m. Tylko dwie ze znajdujących się tu jam wyróżniały się dużymi rozmiarami – ob. 824 i 826 (ryc. 20: 2; 21: 1). Usytuowane one były w pobliżu południowo-zachodniego narożnika zabudowań. Pozostałe jamy to struktury na ogół niewielkie i mało charakterystyczne. Być może niektóre z nich, zwłaszcza te położone na linii rowków, to doły posłupowe o nietypowo dużych średnicach. Liczba materiałów zabytkowych pozyskanych z tej części wykopu była znikoma. Nieliczne ułamki ceramiki, kości zwierzęce i fragment żelaznego noża (ryc. 36: 5) odkryto jedynie w wypełniskach jam 824 i 866.

Opisane zespoły rowków i dołów posłupowych stanowią relikty późnośredniowiecznej zabudowy naziemnej. Jak już wspomniano, te pierwsze należy zapewne interpretować jako negatywy wkopanych w grunt drewnianych podwalin budynków o konstrukcji zrębowej. Najbardziej czytelny ich układ zachował się w centralnej części stanowiska, gdzie znajdowały się prawdopodobnie co najmniej dwie zagrody. Natomiast usytuowane miejscami na liniach rowków doły są odbiciem wykorzystywania w pewnych partiach budowli łątek. Ściany o konstrukcji sumikowo-łątkowej stosowano bądź w przypadku samodzielnych budynków, najczęściej gospodarczych, bądź też przybudówek do głównej bryły budowli zrębowych. Nie pozostawiły one jednak czytelnych śladów na stanowisku, a odkryte doły posłupowe występują wprawdzie w skupiskach, ale – poza nielicznymi wyjątkami – nie tworzą wyraźnych układów. Podobnie trudne do identyfikacji w terenie są inne konstrukcje z użyciem słupów, takie jak na przykład brogi czy budowle na fundamentach z pali, będące częstym elementem wiejskich zagrod.

Ze źródeł historycznych i etnograficznych wynika, że poza domem mieszkalnym inne budowle zagrody chłopskiej aż do XIX w. były zwykle słabe konstrukcyjnie i w związku z tym nietrwałe (Baranowski 1957, s. 250 n.; Kwaśniewski 1962, s. 439 n.; Trawińska 1968, s. 52 n.; Woźniak 1994, s. 41 n.). Ściany budynków gospodarczych, czy to o konstrukcji zrębowej, czy sochowo-ślemieniowej, nierzadko opierały się tylko na krótkich belkach podwa-

linowych, ustawionych na pojedynczych kamieniach, umieszczonych w narożnikach (Cetera 1993b, s. 247 n.). Bardzo często stosowano tzw. ściany grodzone, wykonywane z plecionki, a czasami oblepiane gliną, które nie mogły pozostawić śladów w terenie (Cetera 1993a, s. 440 n.). Szybkie niszczenie budynków inwentarskich powodowało ciągłą konieczność wznoszenia nowych, prowizorycznych pomieszczeń. Bardzo częste było także trzymanie zwierząt hodowlanych na zewnątrz, w specjalnie ogrodzonych częściach zagrody lub – szczególnie zimą – w pomieszczeniach mieszkalnych.

Wszystkie odkryte rowki przebiegały równolegle lub prostopadle do siebie, ze wschodu na zachód lub z północy na południe. Świadczy to o orientacji zabudowy według głównych kierunków geograficznych. Pomiędzy opisanymi zagrodami lub ich grupami, składającymi się z budynków w konstrukcji zrębowej lub zrębowej w powiązaniu z sumikowo-łątkową, znajdowały się obszary, na których nie stwierdzono tego typu zabudowy. Jeden z takich rejonów położony był na wschód od centralnej części stanowiska. Usytuowana tu była półziemianka 234 i nieliczne duże jamy, pełniące prawdopodobnie funkcję piwniczek, występujących samodzielnie lub będących częścią większych konstrukcji naziemnych. Inny obszar, na którym zlokalizowane były podobne duże jamy, rozpościerał się w zachodniej części wykopu. Obiekty te, wraz z półziemianką 304, oddzielały od siebie zapewne dwa skupiska budynków, reprezentowane przez zachowane szczątkowo rowki. W obu przypadkach mamy przypuszczalnie do czynienia z terenami położonymi poza zabudowaniami, na obrzeżach siedlisk, na których lokowano piwniczki, a być może również wykorzystywano jako ogrody lub niewielkie zagony.

Pomiędzy budynkami zachodniej i centralnej części osady usytuowane były dwie studnie (ob. 253 i 257) i niewielka jama, interpretowana jako poidło (ob. 249). Wykopano je w obniżeniu terenu, gdzie najłatwiej było uzyskać dostęp do wody gruntowej. Co ciekawe, zdecydowano się na to pomimo niewielkiej odległości od strumienia. Wskazywać to może na stabilność osadnictwa i jego długie funkcjonowanie. Zakładanie studni w miejscach dostępnych dla wszystkich mieszkańców wsi poświadczają źródła etnograficzne (Cybulko 1998, s. 18).

Odsłonięcie jedynie części osady utrudnia interpretację jej rozplanowania, a mianowicie ustalenie położenia poszczególnych zagród względem siebie i odtworzenie rozkładu budynków w obrębie siedlisk. Wieś ciągnęła się zapewne dalej na północ, zajmując wyższe partie wzniesienia, o czym świadczy duże zagęszczenie obiektów przy granicy wykopu. Zabudowa kontynuowana była prawdopodobnie również w kierunku południowym, w stronę płynącego tu strumienia. Rozciągający się pomiędzy omawianą osadą i sąsiadującym z nią od zachodu stanowiskiem 6 pas o długości ok. 100 m, na którym nie stwierdzono obiektów archeologicznych, pozwala sądzić, że uchwyciono południowo-zachodni skraj wsi. Pojedyncza jama 681, zlokalizowana w odległości ok. 50 m na zachód od pozostałych, znajdowała się przypuszczalnie już poza zwartą zabudową.

Sposób zagospodarowywania siedlisk na omawianym stanowisku wydaje się poprzedzać upowszechnienie się szeregowego układu zabudowy, który na Podlasiu wiąże się z przeprowadzeniem tzw. pomiarów włócznej (Cybulko 1998). Jego cechą było lokowanie domów i budynków gospodarczych wzdłuż jednego z boków siedliska, mającego kształt wydłużonego prostokąta, co doprowadziło do powstania tzw. zagród wydłużonych (tamże). Do czasu wprowadzenia wsi szeregowej w XVI–XVII w. na terenach tych panowały różnorodne systemy zabudowy, często o charakterze osad jednodworczych, charakteryzujące się nieregularnym układem zagród i znajdujących się w ich obrębie budynków (tamże, s. 7).

1.3. Materiały zabytkowe

1.3.1. Ceramika naczyniowa

Stan zachowania i ślady użytkowania

Pozyskany z badań zbiór ceramiki liczy po wyklejeniu 1223 elementy – fragmenty naczyń i wyroby zrekonstruowane⁸. Materiał pochodzi głównie z obiektów późnośredniowiecznych, zwłaszcza półziemianek i dużych jam oraz z pozostałości warstwy kulturowej – w. 26, 231, 656, a przede wszystkim 657 (por. CD, tab. 2, 3)⁹. Nieliczne ułamki pozyskano z humusu współczesnego (js. 1) i z wypełnisk jam pradziejowych (ob. 32 i 251), w których znalazły się wskutek zniszczenia ich górnych partii.

W zbiorze dominują fragmenty brzuśców (944 fragm., 77%), 157 ułamki określono jako wylewy (13%), a 110 – dna (9%). W materiale znajdują się również trzy garnki i jeden kubek (ryc. 24: 1–3; 25: 3, 5; 30: 4; 31: 5), które w wyniku zabiegów konserwatorskich zostały wyklejone i zrekonstruowana w całości lub częściowo¹⁰. Odnotowano także fragmenty trzech pokrywek, trzech uch oraz dwóch uchwytów od patelni (ryc. 27: 2; 28: 1; 29: 4; 30: 3; 33: 6). Te ostatnie znaleziska stanowią niespełna 1% analizowanego zespołu.

Stan zachowania naczyń opisano poprzez przyporządkowanie poszczególnych ułamków do kategorii wielkościowych (dalej: kat.)¹¹ (por. CD, tab. 2). Wśród wylewów wyróżniono 33 okazy I kat. (21%), 36 II kat. (23%) i 88 III kat. (56%). Wydzielono pięć fragmentów den I kat. (5%), 52 egzemplarze II kat. (47%) i 53 ułamki III kat. (48%). Spośród brzuśców tylko 12 fragmentów zakwalifikowano do I kat. (1%). Do kat. IIa przypisano 141 ułamków środkowych partii naczyń (15%), do kat. IIb – 483 (51%), a do kat. III – 308 (33%). Określono również stopień zniszczenia ceramiki (por. CD, tab. 2). Okazy, których powierzchnia nosi ślady uszkodzeń mechanicznych, zakwalifikowano do materiałów zerodowanych. Obejmują one 329 ułamków, co stanowi 27% zbioru. Na podstawie wyników opisu stanu zachowania zespołu można stwierdzić, że analizowana ceramika jest w znacznym stopniu rozdrobniona. Wpłynęło na to kilka czynników, takich jak słaba technologia wypału, sposób użytkowania oraz procesy stratyfikacyjne zachodzące na stanowisku.

⁸ W obliczeniach statystycznych materiał zachowany we fragmentach i wyroby zrekonstruowane po-traktowano jako jeden zbiór.

⁹ Tabelaryczne zestawienia ceramiki znajdują się na płycie CD (tab. 2, 3).

¹⁰ Przy wyklejaniu i rekonstrukcji naczyń korzystaliśmy z pomocy Anny Kropiak z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, za co składamy jej podziękowania.

¹¹ Stopień rozdrobnienia materiału określono wykorzystując metodę A. Buko (1990, s. 235–244), przy czym z uwagi na stan zachowania zbioru parametry opisu części środkowych naczyń i wylewów zostały w niewielkim stopniu zmienione. Dla wylewów wyróżniono trzy kategorie wielkościowe: I – fragmenty, w skład których wchodzi brzeg, szyjka i górna część brzuśca sięgająca do największej wydętości; II – fragmenty, w skład których wchodzi brzeg, szyjka i niewielka część brzuśca; III – fragmenty, które nie znalazły się w dwóch pierwszych kategoriach. Dla fragmentów den wyróżniono trzy kategorie wielkościowe: I – fragmenty, w skład których wchodzi dno lub jego część (nie mniejsza jednak niż $\frac{1}{3}$ powierzchni) oraz część przydenna; II – fragmenty, w skład których wchodzi dno z częścią przydenną lub tylko dno zachowane w całości lub w większej części; III – fragmenty, które nie znalazły się w dwóch pierwszych kategoriach. Fragmenty brzuśców podzielono na cztery kategorie wielkościowe: I – fragmenty wieloelementowe; IIa – fragmenty jednoelementowe, których powierzchnia jest większa niż pole kwadratu 5×5 cm; IIb – fragmenty jednoelementowe, których powierzchnia jest mniejsza niż pole kwadratu 5×5 cm, ale większa niż pole kwadratu 3×3 cm; III – fragmenty, których powierzchnia jest mniejsza niż pole kwadratu 3×3 cm.

Ślady użytkowania naczyń w postaci okopceń i przywr stwierdzono na powierzchni 149 fragmentów, a zatem 12% zbioru (por. CD, tab. 2).

Surowce i techniki wykonania¹²

W opisie techniki wykonania naczyń uwzględniono następujące kwestie: przygotowanie masy ceramicznej, sposób formowania wyrobów oraz rodzaj wypału (por. CD, tab. 3).

Naczynia wykonywano z gliny żelazistej z dodatkiem domieszki mineralnej, wśród której przeważały ziarna białego kwarcu. Wydzielono następujące kategorie wielkościowe domieszki schudzającej: drobnoziarnistą (ziarna o średnicy mniejszej niż 0,05 cm), średnioziarnistą (ziarna o średnicy 0,05–0,2 cm) i gruboziarnistą (ziarna o średnicy powyżej 0,2 cm) (por. Hołubowicz 1950, s. 34; Kruppé 1967, s. 68 n.). Odnotowano wyraźną przewagę wyrobów z zawartością średniej wielkości ziaren – 987 fragmentów (81%). Domieszkę drobną stwierdzono w masie ceramicznej 196 ułamków (16%), a gruboziarnistą – 40 egzemplarzy (3%) (por. CD, tab. 3).

W materiale dominują naczynia obtoczone na całej swojej wysokości, wykonane techniką ugniatań lub taśmowo-ślizgową. Pochodzi z nich 537 fragmentów, co stanowi 44% zbioru. Wśród tej grupy artefaktów znajdują się 24 ułamki, na których zauważono ślady nadtaaczania (por. Radwański 1968, s. 33, 36). Znacznie mniejszy zespół stanowią naczynia toczone – 80 fragmentów (7%). Te ostatnie okazy można zakwalifikować do tzw. ceramiki stołowej. W przypadku 606 fragmentów (49%) techniki wykonania nie udało się określić (por. CD, tab. 3).

Na podstawie obserwacji barwy naczyń i ich przełamów ustalono, że niewielką przewagę w zbiorze mają wyroby wypalone w atmosferze redukcyjnej (810 fragm., 66%). Wśród nich wyróżniono 443 ułamki o cechach tzw. niedopalenia (por. Buko 1990, s. 152–154). Do tej kategorii zakwalifikowano okazy o powierzchni wielobarwnej i plamistej, zwykle ciemnej, oraz wielobarwnych przełamach. Kolejne 302 ułamki (25%) pochodzą z naczyń wypalonych w atmosferze utleniającej. Dla 111 fragmentów (9%) nie udało się ustalić tej cechy (por. CD, tab. 3). Barwę powierzchni zewnętrznej naczyń określono jako czarną (248 fragm., 20%), szarą (254 fragm., 21%), szarobrązową (320 fragm., 26%), cegląstą (256 fragm., 21%) i żółto-brązową (40 fragm., 3%). Z uwagi na zły stan zachowania nie opisano kolorystyki ścianek 105 ułamków (9%). W zbiorze zdecydowanie przeważają naczynia o wielobarwnych przełamach – 941 fragmentów (77%). Przełamy jednobarwne mają 172 ułamki (14%). Dla 110 z nich (9%) cechy tej nie określono (por. CD, tab. 3).

Wśród den wydzielono okazy noszące ślady podważania (13%) lub odcinania drutem (29%), powstałe podczas zdejmowania naczyń z tarczy koła. Na 14% den stwierdzono użycie podsypki mineralnej o średnicy ziaren do 0,1 cm, a na 16% egzemplarzach – o granulacji powyżej 0,1 cm.

Formy i ornamentyka naczyń

Opierając się na klasyfikacji opracowanej dla ceramiki ze Starego Miasta w Warszawie (Kruppé 1961, s. 39 i ryc. 1), w opisywanym zbiorze wydzielono trzy typy wylewów garn-

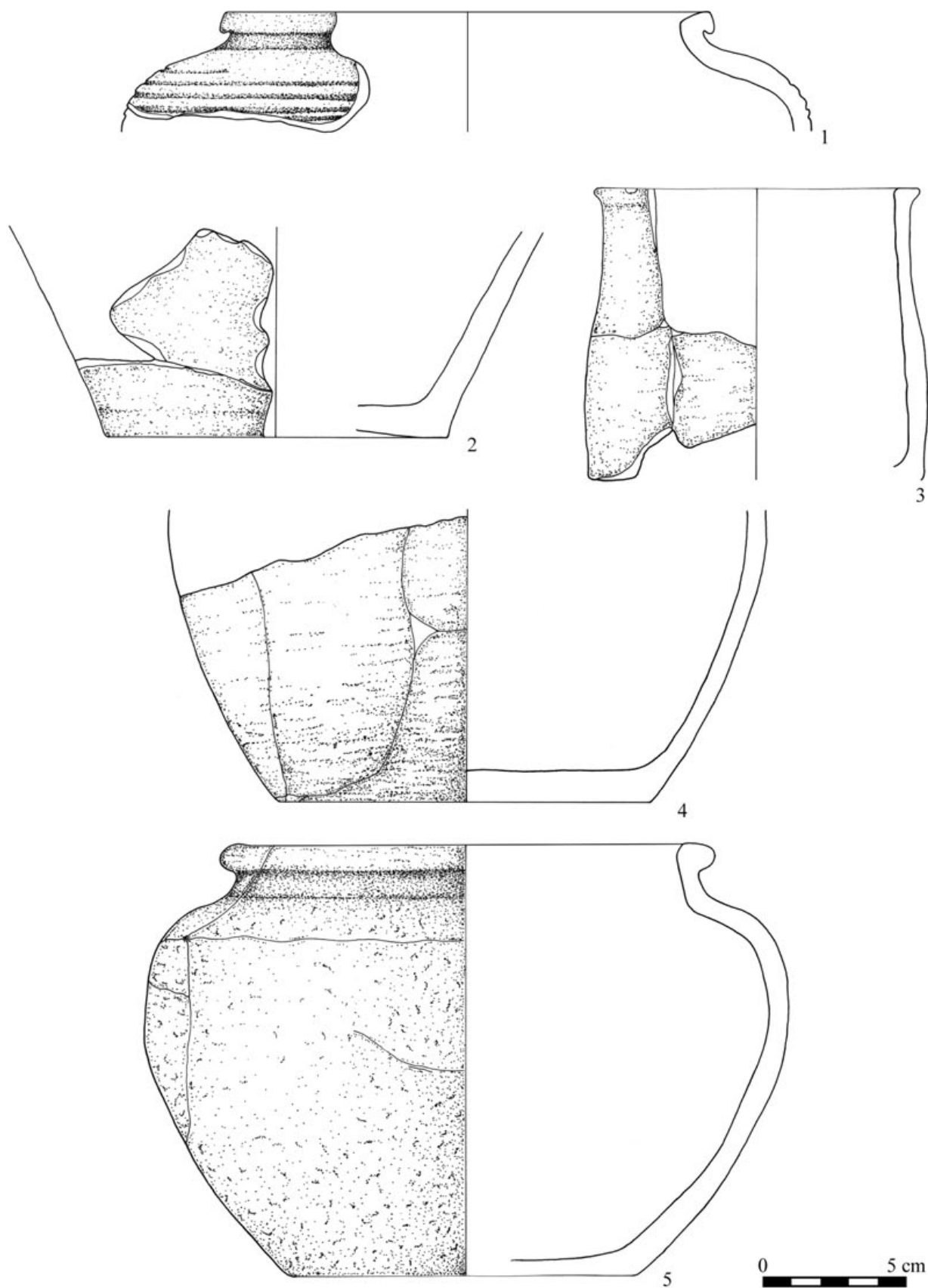
¹² Za pomoc w wydatowaniu i opisie ceramiki serdecznie dziękujemy mgr Oldze Lipińskiej z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Natomiast za konsultacje na temat techniki wykonania i zdobienia składamy podziękowania dr Magdalenie Bis z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie.

ków. Do typu pierwszego przyporządkowano naczynia, których krawędzie są wychylone na zewnątrz, brzegi zaokrąglone lub skośnie ścięte, na powierzchniach wewnętrznych uformowany jest wrąb na pokrywkę, a na zewnętrznych – okap (ryc. 26: 1). Wylewy ukształtowane według typu drugiego mają analogiczną formę, z tą różnicą, że nie posiadają okapu (ryc. 27: 1; 28: 5; 35: 3). Z kolei brzegi przypisane do typu trzeciego nie mają ani wrębu na pokrywkę, ani okapu (ryc. 25: 5; 26: 8, 9; 27: 3; 28: 4, 6; 30: 1, 2; 35: 7). Do wymienionych kategorii zakwalifikowano odpowiednio: 5 (3%), 41 (26%) i 92 (58%) fragmenty. Sposób uformowania krawędzi 19 (12%) ułamków garnków nie został określony (por. CD, tab. 2). Wśród górnych części naczyń wyróżniono również wylewy należące do dzbanów, które opisano jako typ czwarty (por. CD, tab. 2 i ryc. 26: 2, 5; 32: 2). Ich brzegi są lekko rozchylone na zewnątrz, a krawędzie zaokrąglone. Okapy uformowano w miejscu przejścia wylewu w szyjkę (por. Kruppé 1961, s. 51 n., ryc. 25: 97).

Wśród den wydzielono trzy typy (por. CD, tab. 2). Najwięcej wyrobów ma dna płaskie (ryc. 25: 4, 5; 26: 4; 30: 4; 31: 1; 33: 7) lub lekko wklęsłe (ryc. 25: 2; 29: 2, 5; 35: 2), bez pierścieni dookólnych. Do tych kategorii zaliczono po 23 okazy (20%). Osiem spośród nich ma wyodrębnioną stopkę (ryc. 27: 7). Sześć (5%) naczyń ma dna z pierścieniem dookólnym, płaskie lub lekko podniesione (ryc. 27: 6). Dużej liczby fragmentów (54%) nie sklasyfikowano.

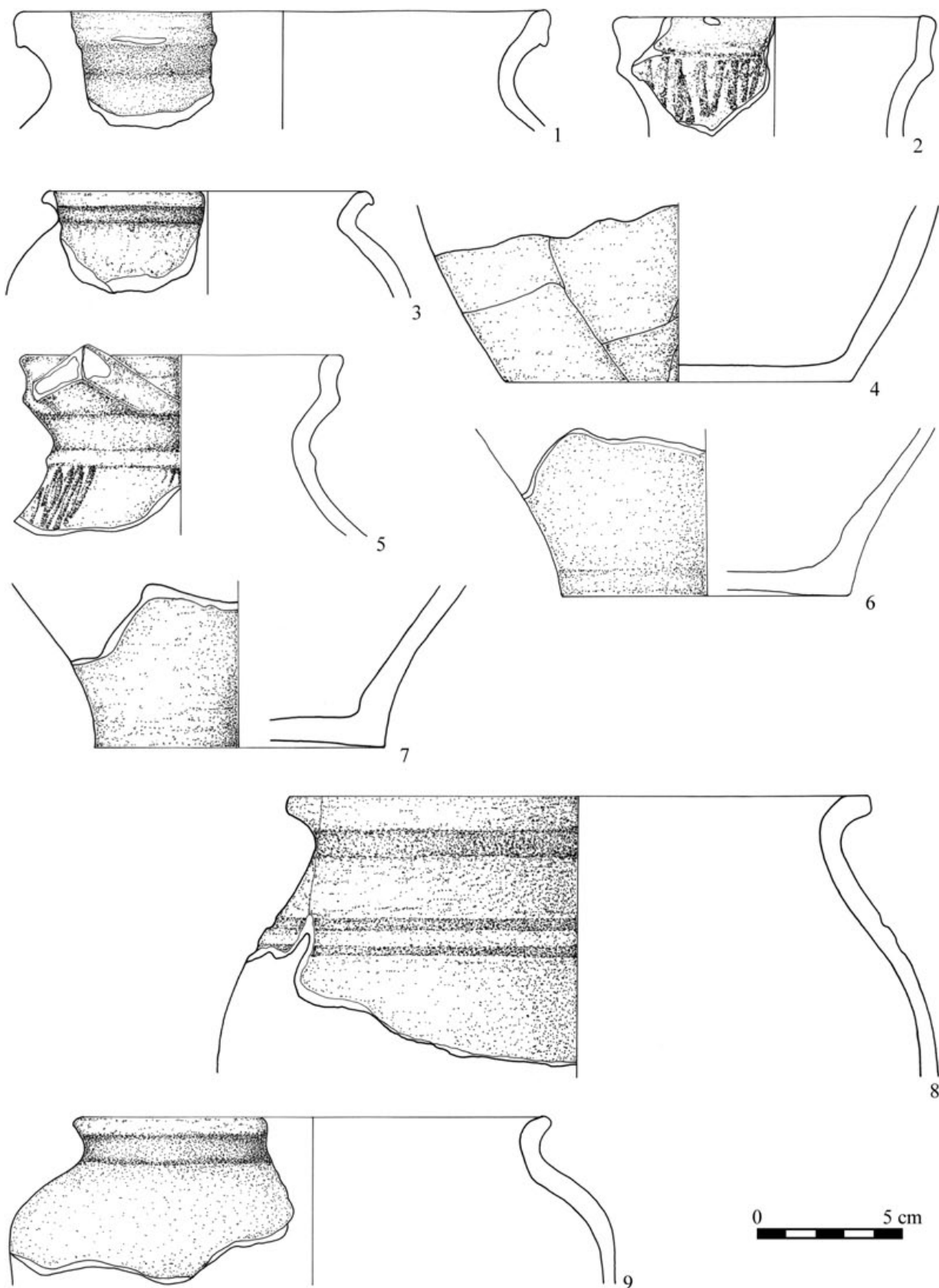
Biorąc pod uwagę średnice wylewów, wprowadzono podział na: formy małe – naczynia, których średnica jest równa lub mniejsza niż 12 cm; formy średnie – naczynia, których średnica jest większa niż 12 cm oraz równa lub mniejsza niż 16 cm; formy duże – naczynia, których średnica jest większa niż 16 cm. Na tej podstawie ustalono, że osiem okazów (5%) należy do wyrobów małych, 39 (24%) do średnich, a 32 (20%) do dużych. Wśród den zdecydowanie przeważają egzemplarze o średnicy równej lub mniejszej niż 12 cm (39 fragm., 34%). Pięć okazów (4%) ma średnicę większą niż 12 cm oraz równą lub mniejszą niż 16 cm, a kolejne cztery (4%) – większą niż 16 cm. Z powodu złego stanu zachowania nie określono kształtu i rozmiarów większości wylewów i den zakwalifikowanych do III kategorii wielkościowej. Na szczegółowe omówienie zasługują wyroby zachowane w całości. Wymiary wypalonego w atmosferze redukcyjnej naczynia z warstwy 657 wynoszą: średnica wylewu – 15 cm, średnica dna – 12 cm, wysokość – 21,5 cm (ryc. 24: 3; 31: 5). Garnek z jamy 21 ma 15 cm średnicy wylewu, 12 cm średnicy dna i 14,7 cm wysokości (ryc. 24: 2; 25: 5). Z kolei wymiary naczynia z obiektu 304 to: średnica wylewu – 17 cm, średnica dna – 12 cm, wysokość – 18,7 cm (ryc. 24: 1; 30: 4). Wysokość zrekonstruowanego częściowo kubka z jamy 21 wynosi ok. 9,5 cm, a średnice dna i wylewu ok. 11,5 cm (ryc. 25: 3).

Na podstawie wyników opisu morfologicznego można stwierdzić, że najpopularniejszym typem naczynia na osadzie w Daniłowie Małym był garnek średnich rozmiarów, o płaskim lub lekko wklęsłym dnie i wylewie wychylonym na zewnątrz, z zaokrągloną krawędzią, bez okapu i wrębu na pokrywkę. Inne formy występują sporadycznie. Wyróżniono górne części trzech dzbanów (ryc. 26: 2, 5; 32: 2), o średnicach ok. 10 i 11 cm. Z tego samego typu naczyń pochodzą też prawdopodobnie trzy ucha (ryc. 27: 2). Ponadto znaleziono fragmenty dwóch misek, o średnicach ok. 18 i 19 cm (ryc. 32: 3; 34: 8) oraz jednego kubka (ryc. 25: 3). W materiale odnotowano ułamki tylko trzech pokrywek, których średnice określono na ok. 22 cm (ryc. 28: 1; 33: 6). Obecność w zespole dwóch uchwytów od patelni świadczy, że znano również ten typ naczynia (ryc. 29: 4; 30: 3).

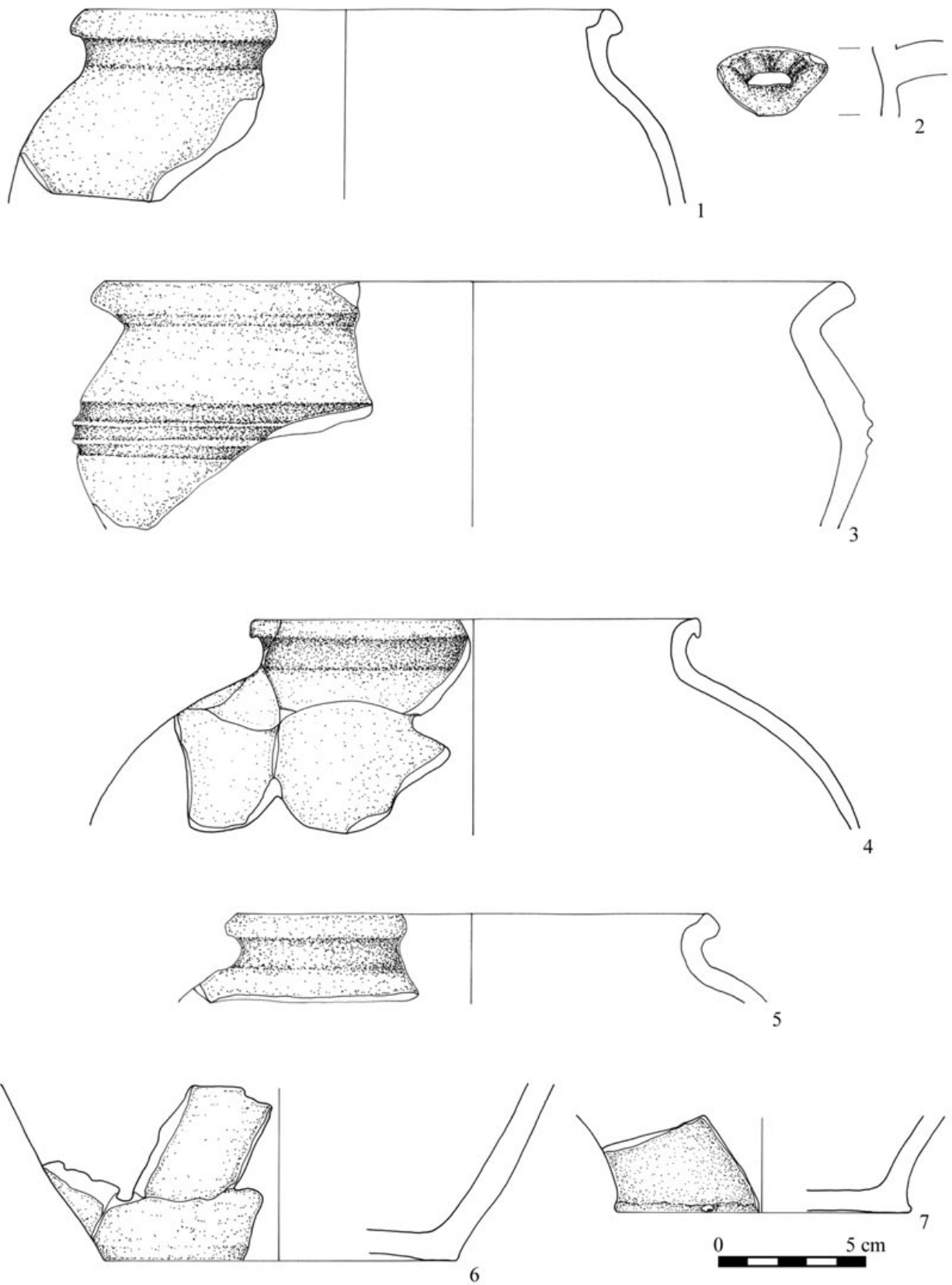
Ryc. 25. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej: 1, 2 – ob. 13; 3–5 – ob. 21. Rys. A. Wójcik

Fig. 25. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery: 1, 2 – Feature 13; 3–5 – Feature 21. Drawn by A. Wójcik

Ryc. 26. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej: 1-4 - w. 231; 5 - ob. 236; 6-8 - ob. 240; 9 - ob. 238. Rys. A. Wójcik

Fig. 26. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery: 1-4 - layer 231; 5 - Feature 236; 6-8 - Feature 240; 9 - Feature 238. Drawn by A. Wójcik

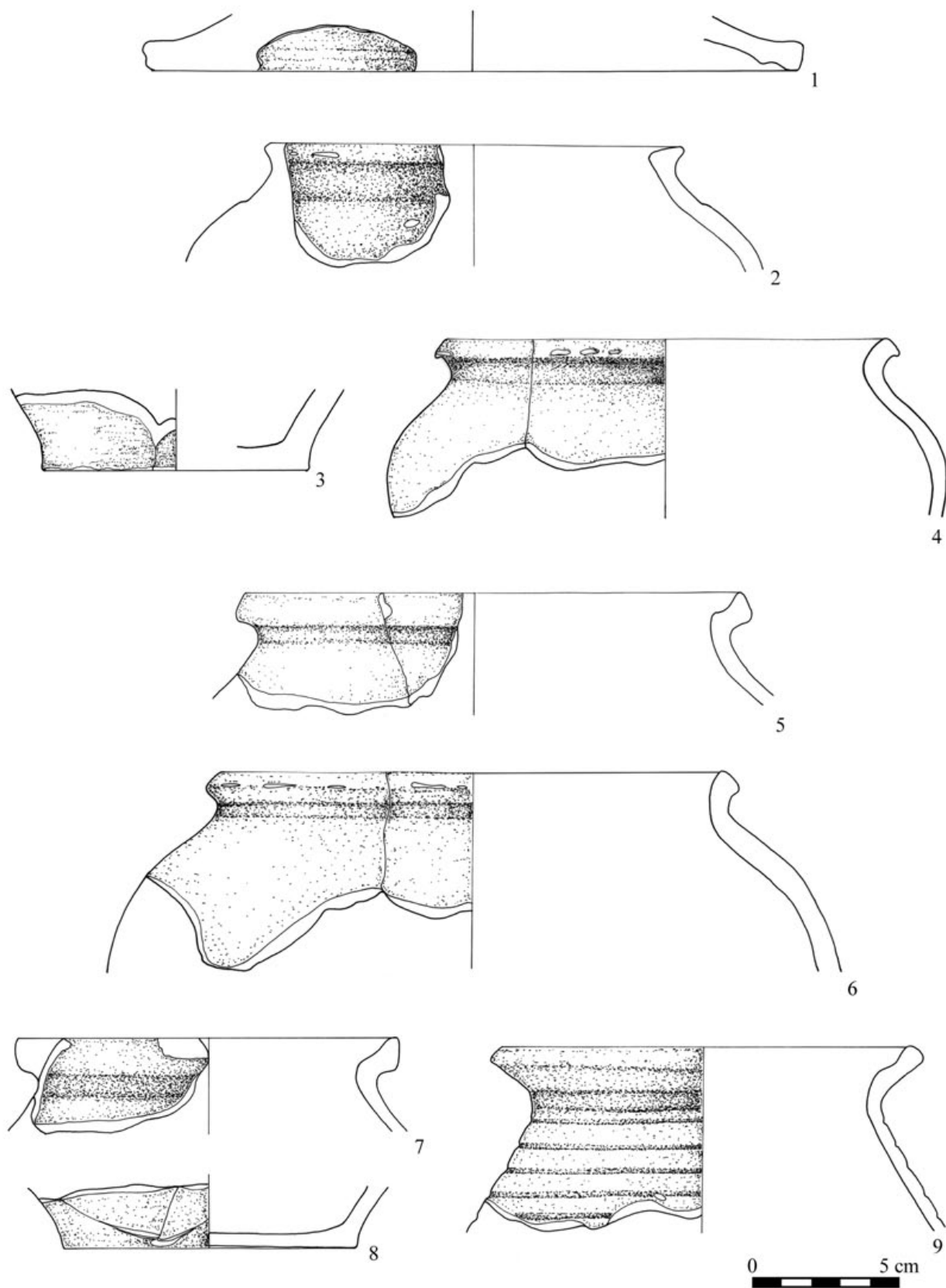
Ryc. 27. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej z obiektu 234.

Rys. A. Wójcik

Fig. 27. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery from the Feature 234.

Drawn by A. Wójcik

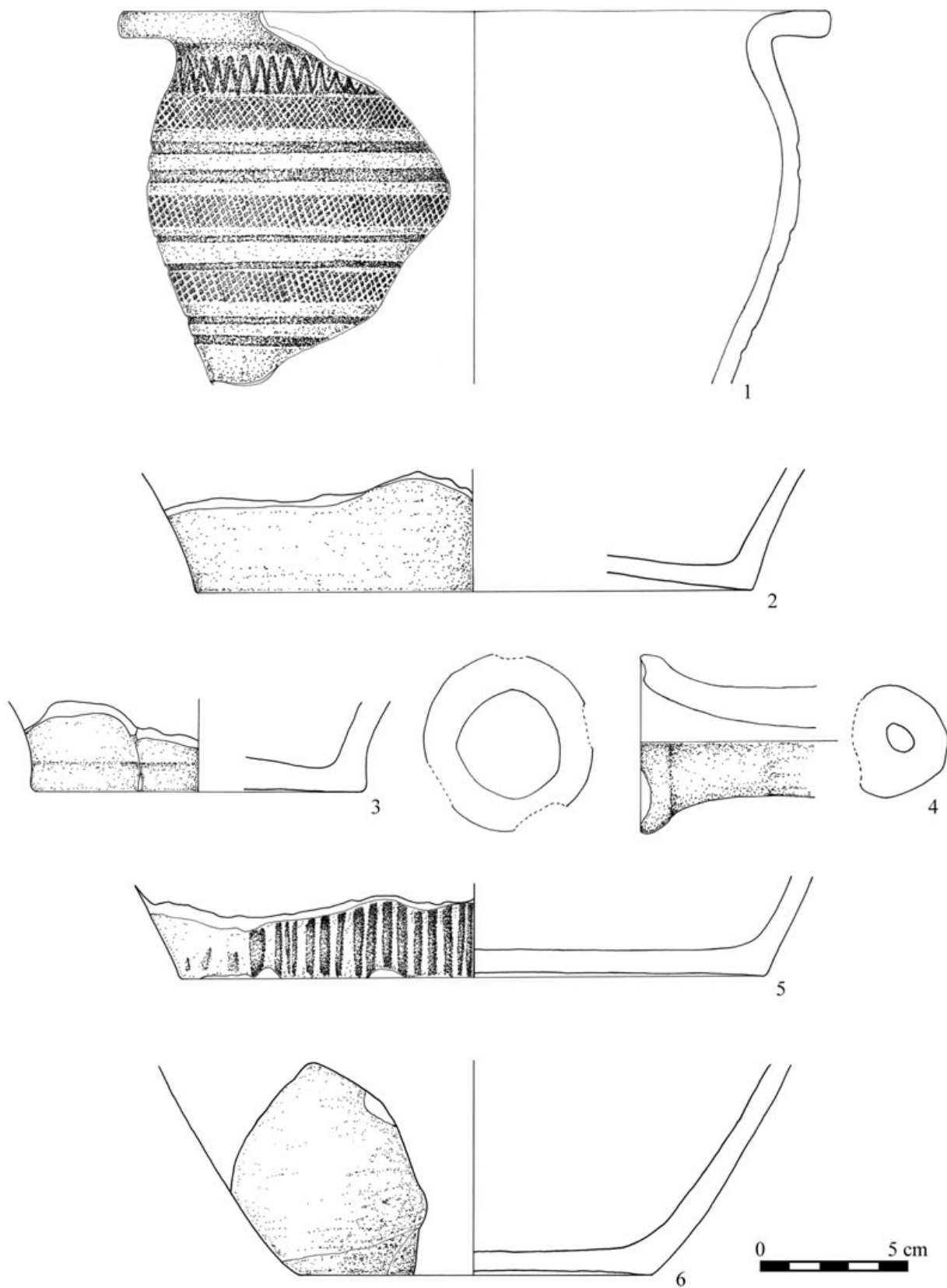

Ryc. 28. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej z obiektu 234.

Rys. A. Wójcik

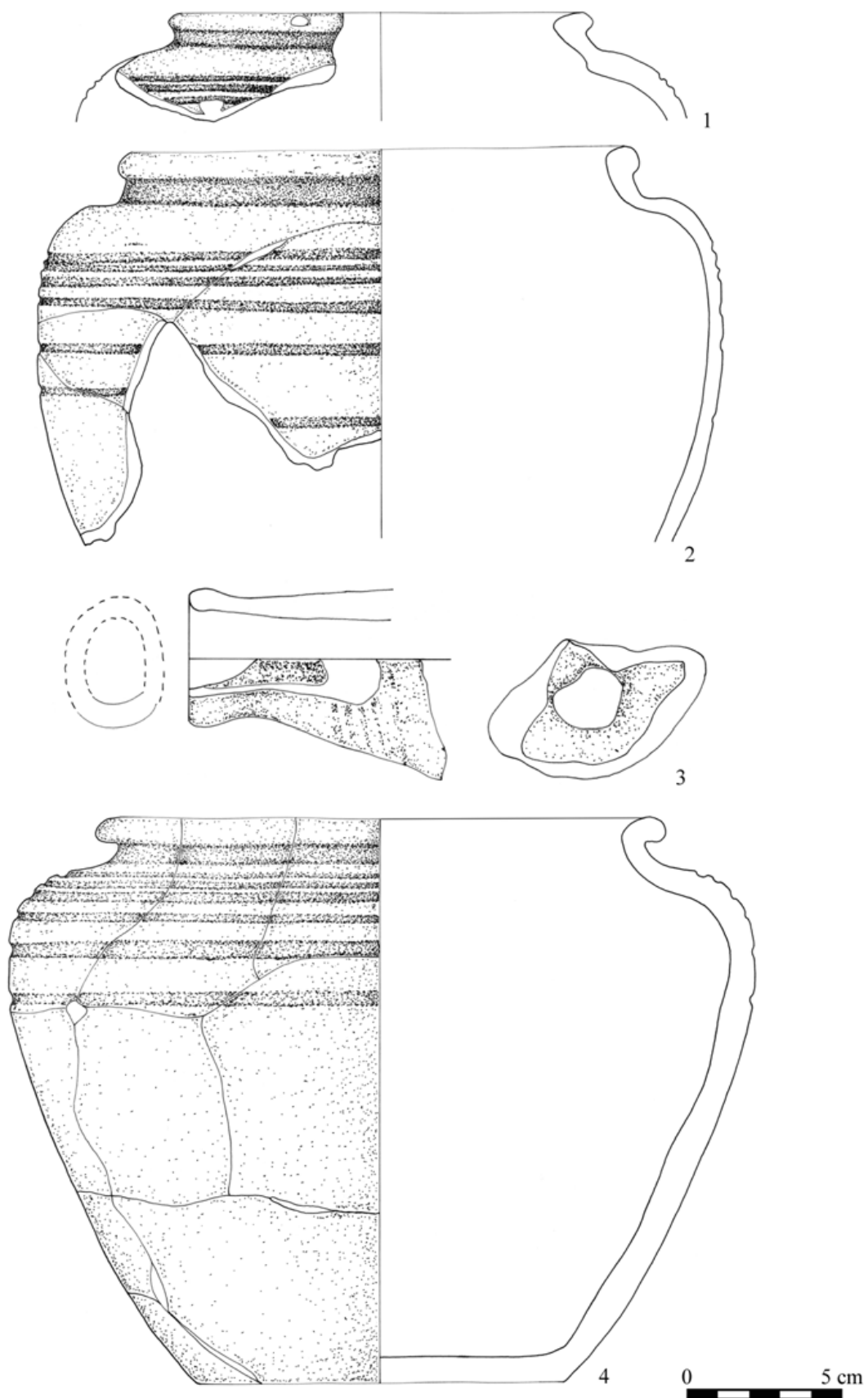
Fig. 28. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery from the Feature 234.

Drawn by A. Wójcik

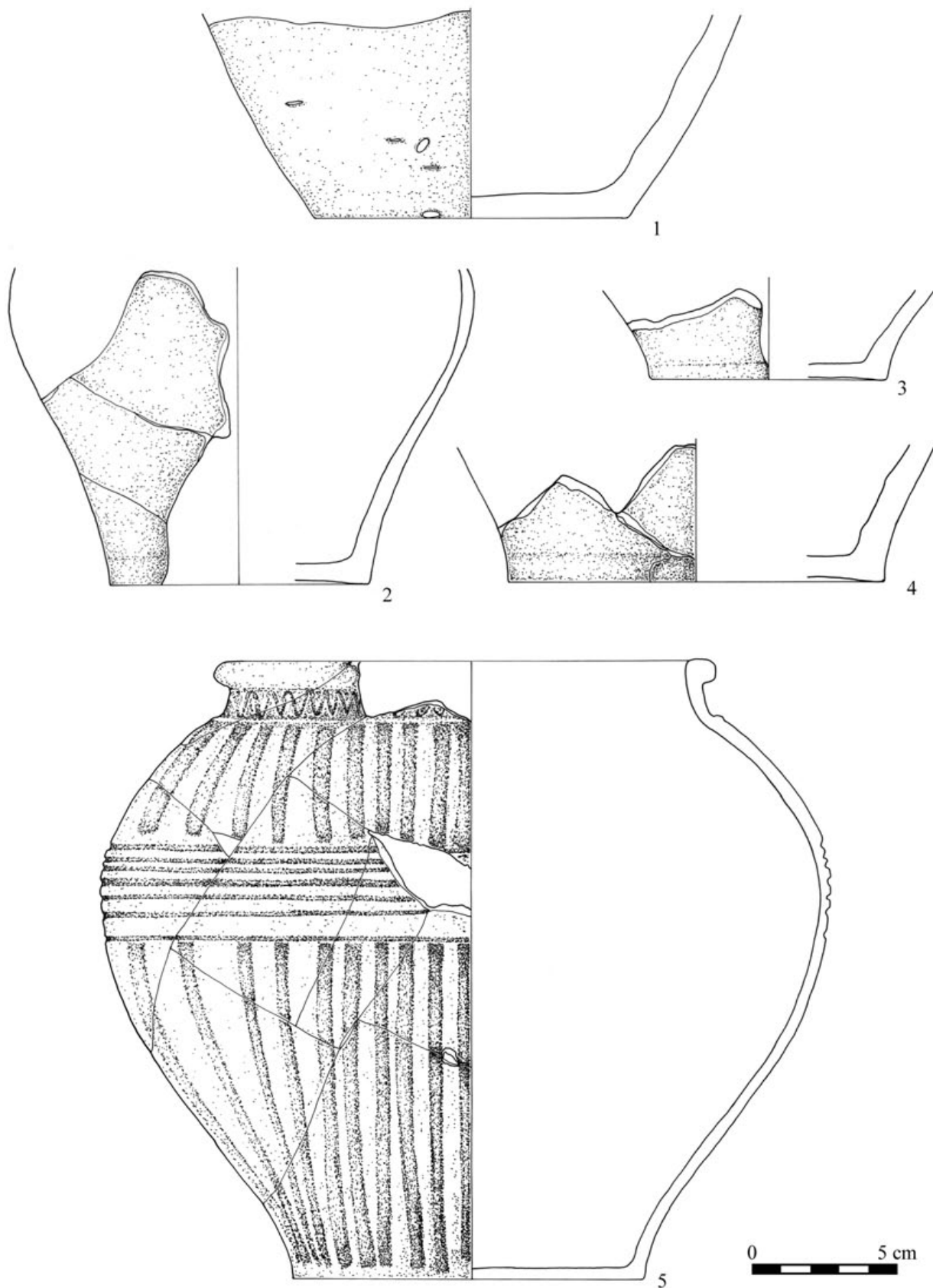
Ryc. 29. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej z obiektu 257:
1-3 – w. 256; 4-6 – w. 372. Rys. A. Wójcik

Fig. 29. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery from the Feature 257:
1-3 – layer 256; 4-6 – layer 372. Drawn by A. Wójcik

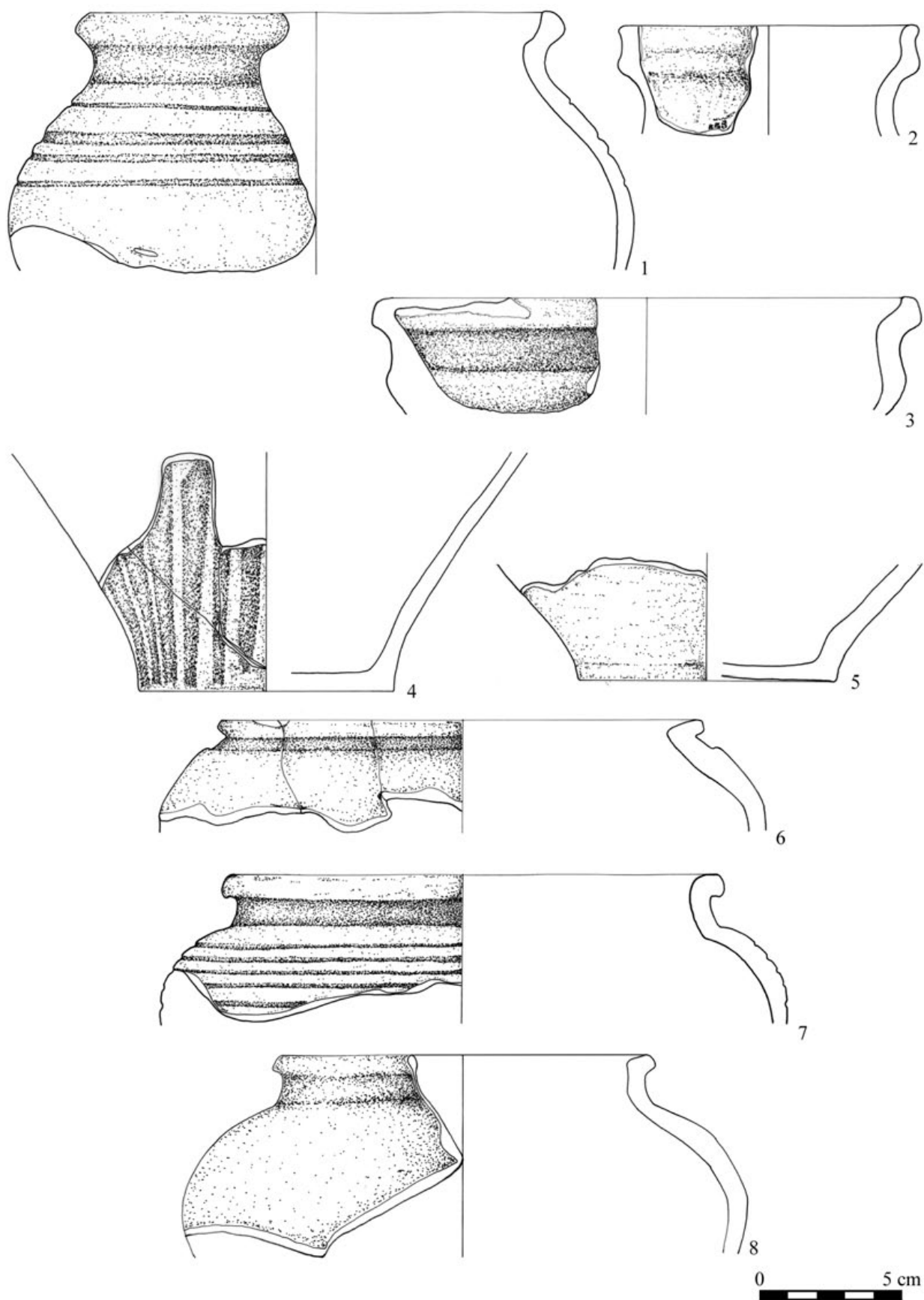
Ryc. 30. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy, woj. podlaskie. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej z obiektu 304: 1–3 – w. 303; 4 – w. 489. Rys. A. Wójcik

Fig. 30. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery from the Feature 304: 1–3 – layer 303; 4 – layer 489. Drawn by A. Wójcik

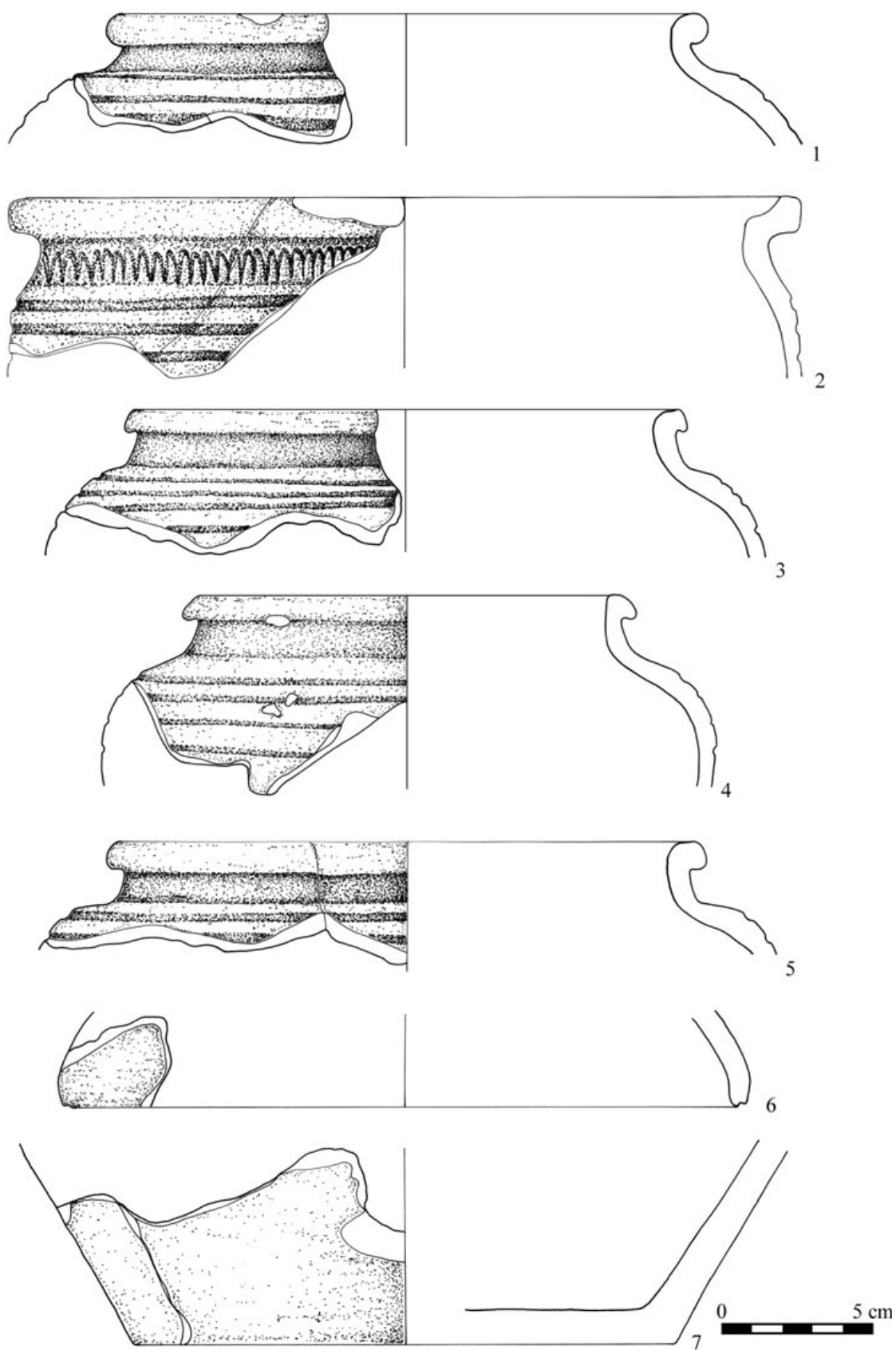
Ryc. 31. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej: 1 – ob. 323; 2 – ob. 561; 3, 4 – ob. 681; 5 – w. 657. Rys. A. Wójcik

Fig. 31. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery: 1 – Feature 323; 2 – Feature 561; 3, 4 – Feature 681; 5 – layer 657. Drawn by A. Wójcik

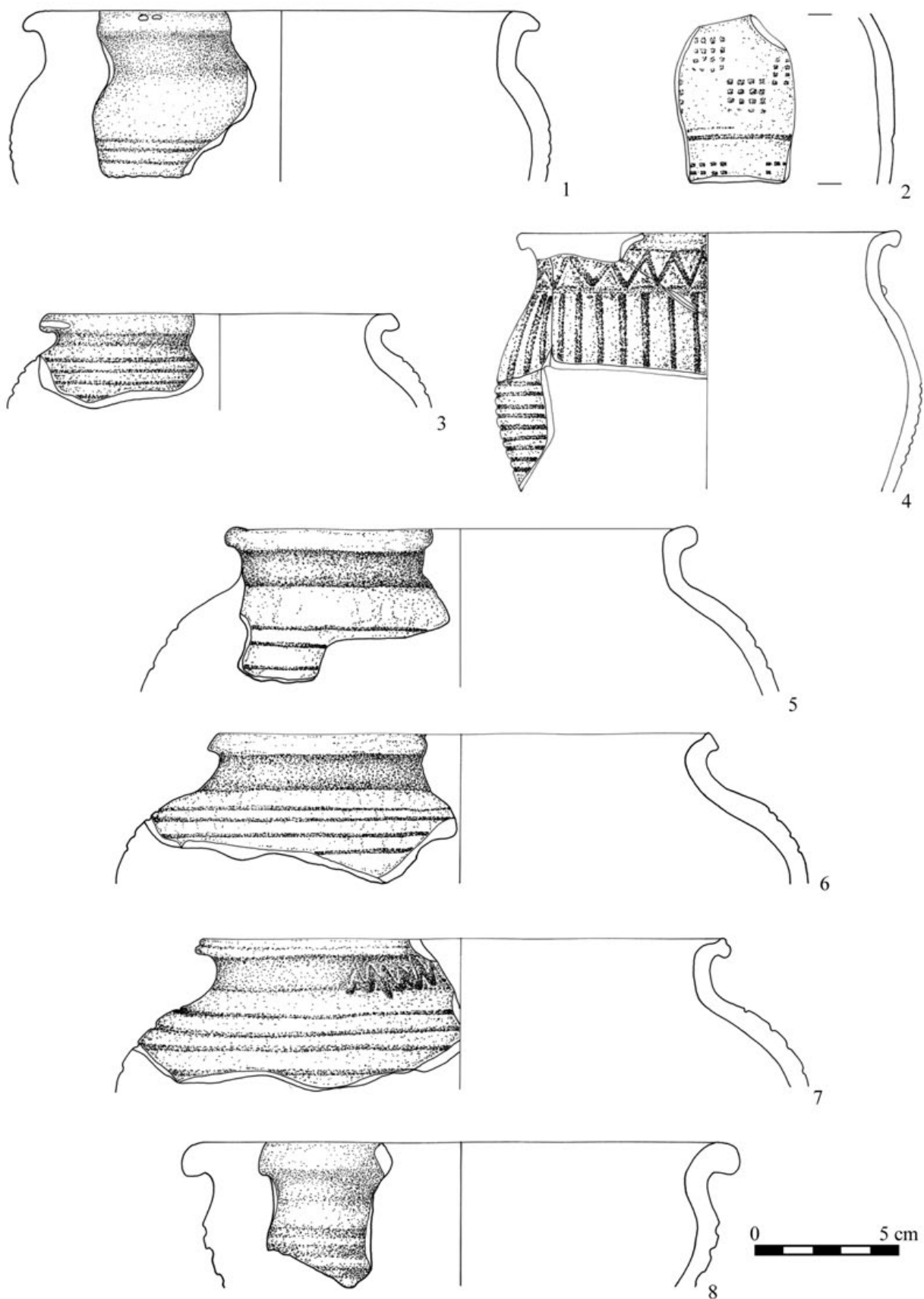
Ryc. 32. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej z warstwy 657.
Rys. A. Wójcik

Fig. 32. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery from the layer 657.
Drawn by A. Wójcik

Ryc. 33. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej z warstwy 657.
Rys. A. Wójcik

Fig. 33. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery from the layer 657.
Drawn by A. Wójcik

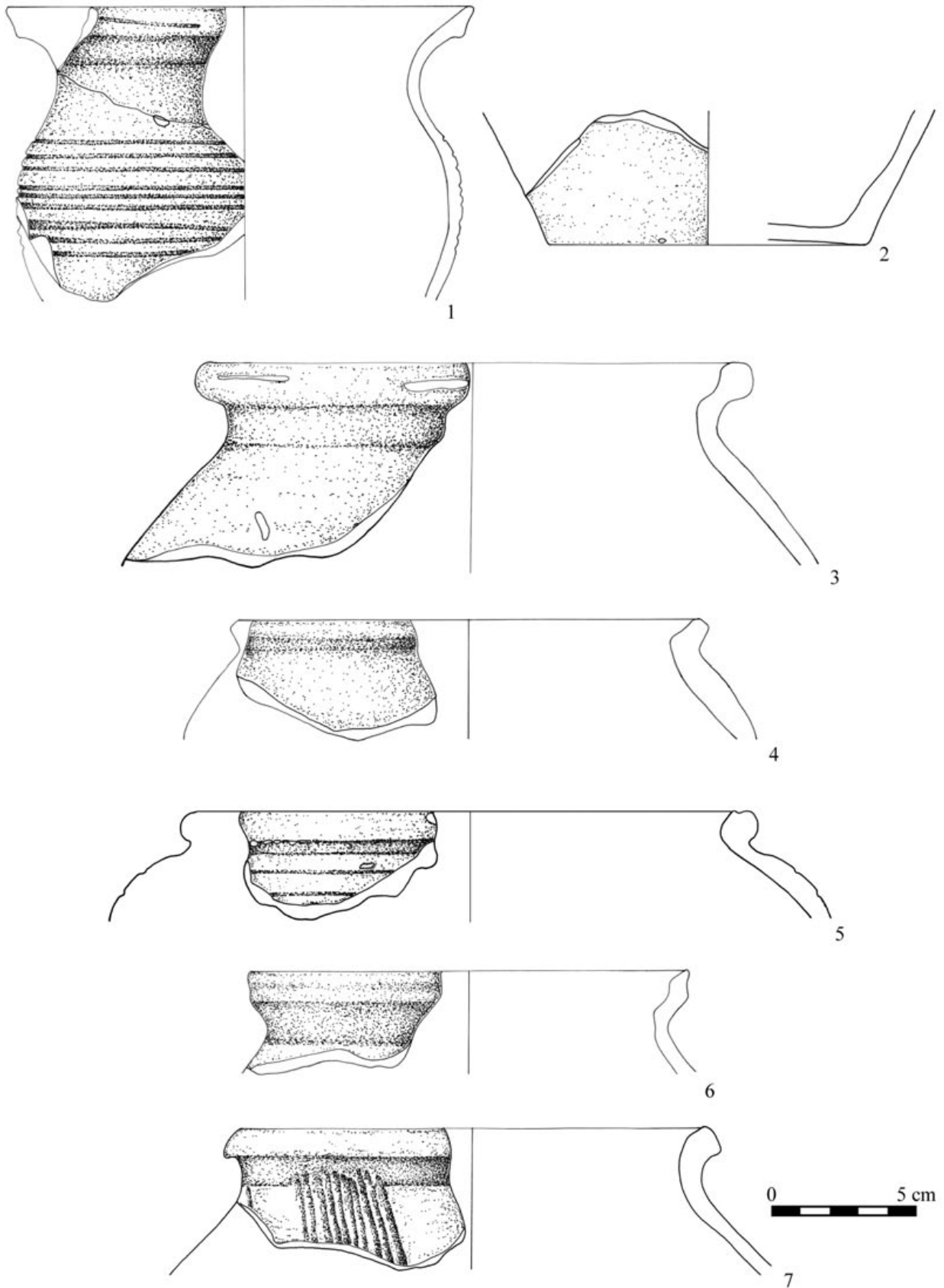

Ryc. 34. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej z warstwy 657.

Rys. A. Wójcik

Fig. 34. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery from the layer 657.

Drawn by A. Wójcik

Ryc. 35. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej: 1-6 – ob. 617;
7 – humus współczesny. Rys. A. Wójcik

Fig. 35. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of late medieval pottery: 1-6 – Feature 617;
7 – topsoil. Drawn by A. Wójcik

W analizowanym zbiorze znajduje się 225 okazów zdobionych, co stanowi 18% całości (por. CD, tab. 3). Z uwagi na sposób wykonania ornamentu wyróżniono jego następujące typy: ryty (ryc. 25: 1; 26: 8; 27: 3; 28: 9; 30: 1, 2, 4; 32: 1, 7; 33: 1, 3–5; 34: 1, 3, 5, 6, 8; 35: 1, 5), polerowany (ryc. 26: 2, 5; 29: 5; 32: 4; 35: 7), odciskany (ryc. 29: 1; 34: 2) oraz o kształcie słabo wyodrębnionej listwy plastycznej (ryc. 26: 5; 31: 5). Natomiast ze względu na rodzaj zastosowanych wątków zdobniczych wydzielono dekorację w postaci: żłobków (ryc. 25: 1; 26: 8; 27: 3; 28: 9; 30: 1, 2, 4; 32: 1, 7; 33: 1–5; 34: 1, 3–8; 35: 1), linii falistej (ryc. 29: 1; 31: 5; 33: 2; 34: 4, 7) i wzoru odciskanego (ryc. 29: 1; 34: 2). Najczęściej stosowanym motywem zdobniczym były ryte żłobki, których obecność odnotowano w przypadku 77% ornamentowanych fragmentów. Pozostałe wątki pojawiają się znacznie rzadziej. Pomimo że ułamki dekorowane stanowią niewielką część zbioru, to niektóre naczynia wyróżniają się starannie wykonanym i urozmaiconym zdobieniem (por. ryc. 29: 1; 31: 5; 34: 4).

1.3.2. Przedmioty żelazne i kamienne

Najliczniejszą grupę wśród zabytków żelaznych tworzą fragmentarycznie zachowane i mocno skorodowane noże. Z warstwy kulturowej 28 pochodzi ułamek głowni o szerokości dochodzącej do 1,2 cm i grubości 0,4–0,5 cm (ryc. 36: 2). W piwniczce 304 (w. 303) znaleziono przedmiot o długości 10,2 cm, szerokości ostrza do 1,5 cm i grubości 0,2–0,3 cm (ryc. 36: 3). W tym samym obiekcie (w. 489) odkryto też fragment noża lub brzytwy, o szerokości ostrza do 2 cm i grubości 0,3–0,5 cm (ryc. 36: 4). Kolejny zabytek tego typu, zachowany w postaci ułamka głowni o szerokości do 1,6 cm i grubości do 0,6 cm, pochodzi z warstwy 656. Natomiast z jamy 824 (w. 823) pozyskano fragment głowni noża o szerokości do 1,5 cm i grubości ok. 0,6 cm (ryc. 36: 5).

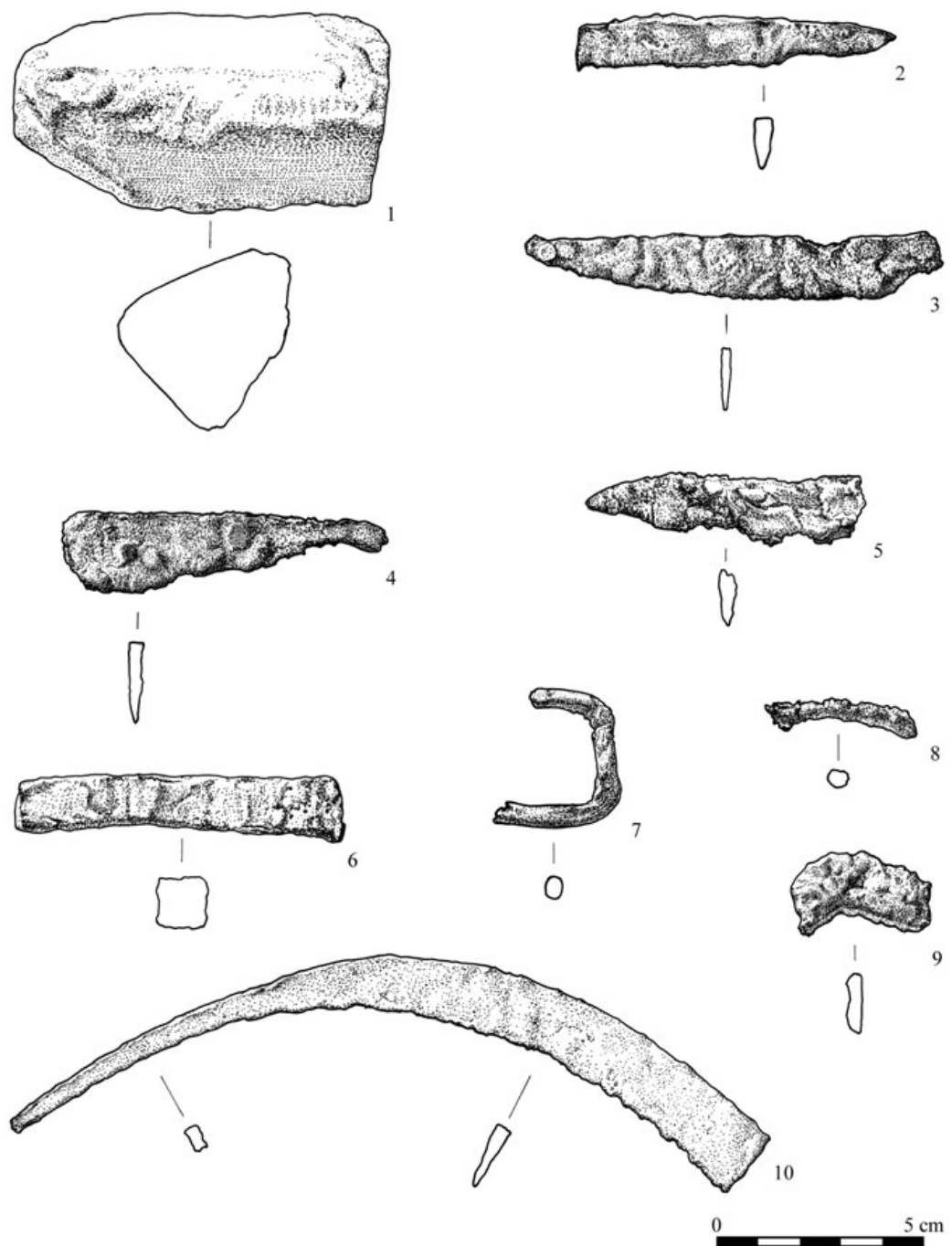
W piwniczce 234 (w. 233) odkryto część prostokątnej sprzączki o szerokości ok. 3,5 cm. Przekrój kłamry jest prostokątny, o wymiarach ok. 0,6 × 0,5 cm (ryc. 36: 7). Przedmiot o okrągłym przekroju i średnicy ok. 0,5 cm, prawdopodobnie kolec sprzączki, znaleziony został również w pradziejowym obiekcie 251, do którego dostał się zapewne wtórnie (ryc. 36: 8).

Z warstwy 256 w studni 257 pochodzi lekko wygięta blaszka żelazna o szerokości 1,5 cm i grubości ok. 0,5 cm (ryc. 36: 9).

W jamie 617 natrafiono na fragment sierpa, o szerokości ostrza do 1,8 cm i grubości 0,3 cm (ryc. 36: 10).

Z dołu posłupowego 677 pozyskano sztabkę o czworokątnym przekroju, ze śladami rozklepywania na jednym z końców. Długość przedmiotu wynosi 8 cm, a wymiary przekroju 1,5 × 1,8 cm (ryc. 36: 6).

W warstwie 28 znaleziono kamienną osełkę o trójkątnym przekroju (ryc. 36: 1). Jej długość wynosi 9,3 cm, a szerokości trzech boków odpowiednio ok. 5,0 cm, 3,5 cm i 5,0 cm. Zabytek ma dwie wyszlizgane powierzchnie pracujące.

Ryc. 36. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór zabytków kamiennych i żelaznych: 1 – fragment osełki z warstwy 28; 2 – fragment noża z warstwy 28; 3 – fragment noża z obiektu 304 (w. 303); 4 – fragment noża z obiektu 304 (w. 489); 5 – fragment noża z obiektu 824; 6 – sztabka z obiektu 677; 7 – fragment sprzączki z obiektu 234; 8 – kolec sprzączki (?) z obiektu 251; 9 – fragment przedmiotu z obiektu 257; 10 – sierp z obiektu 617 (1 – kamień, 2–10 – żelazo). Rys. H. Olczak, A. Piotrowicz

Fig. 36. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of stone and iron artefacts: 1 – fragment of a whetstone from the layer 28; 2 – fragment of a knife from the layer 28; 3 – fragment of a knife from the Feature 304 (layer 303); 4 – fragment of a knife from the Feature 304 (layer 489); 5 – fragment of a knife from the Feature 824; 6 – a bar from the Feature 677; 7 – fragment of a buckle from the Feature 234; 8 – a buckle's pin (?) from the Feature 251; 9 – fragment of an artefact from the Feature 257; 10 – a sickle from the Feature 617 (1 – stone, 2–10 – iron). Drawn by H. Olczak, A. Piotrowicz

Bryłki polepy stwierdzono w wypełniskach 24 obiektów osadniczych, w tym: w piwniczce 304 i w sześciu jamach późnośredniowiecznych (ob. 323, 515, 561, 617, 681, 713), w sześciu jamach pochodzących prawdopodobnie z tego samego okresu (ob. 317, 637, 659, 665, 729, 755) oraz w 11 dołach posłupowych (ob. 236, 238, 478, 529, 537, 569, 573, 589, 611, 635, 661). Pozyskano je również ze szczątkowo zachowanych warstw kulturowych (js. 231 i 657). W większości przypadków polepa miała postać miękkiej, słabo wypalonej i kruszącej się w palcach gliny. Jedynie w warstwach 231 i 657 oraz w kilku obiektach (ob. 304, 317, 323 i 617) znaleziono dobrze wypalone grudki tego materiału (por. CD, tab. 4). Ogółem zebrano 149 fragmentów polepy (907 g). Na niespełna 20 z nich zachowały się ślady świadczące o wykorzystywaniu gliny do uszczelniania jakichś konstrukcji lub wylepiania podłóg. Są to negatywy odcisniętych desek lub gładkie powierzchnie ze śladami obmazywania przy pomocy wiechci lub miotełek. W przypadku kilkunastu bryłek polepy odnotowano obecność podłużnych odcisków słomy lub patyków o szerokości ok. 0,1–0,3 cm, które można także interpretować jako ślady po dodawanej do gliny domieszce organicznej.

1.4. Chronologia i charakter osadnictwa

Odkryte na stanowisku struktury wskazują na pozostałości późnośredniowiecznej wsi. Podstawą określenia jej chronologii były przede wszystkim materiały ceramiczne. Zdecydowana większość zbioru to wiejska ceramika kuchenna – całkowicie obtaczane garnki wykonane techniką ugniatania lub taśmowo-ślizgową, niestarannie wypalone, o najczęściej wielobarwnych przełamach. Tylko niewielki procent zbioru (niespełna 10%) stanowią naczynia stołowe. Jest to głównie wysokiej jakości ceramika toczona, pochodząca zapewne z wyspecjalizowanych warsztatów miejskich.

Jako materiał porównawczy do wyrobów garncarskich z Daniłowa Małego można przytoczyć naczynia z takich stanowisk podlaskich, jak pobliski Suraż, gm. *loco* (materiały z badań autorów), Gnieciuki, stan. 2, gm. Zabłudów (Kobylińska 2003, s. 137–227, m.in. ryc. 246: 1; 247: 3, 5; 248: 1; 256: 2; 259: 1) i Tykocin, gm. *loco* (Auch, Trzeciecki 2015, m.in. tabl. 1: 1, 7; 2: 2; 4: 7, 9; 6: 1, 2, 4). Cechy technologiczne i stylistyczne większości analizowanego zbioru odpowiadają ceramice z ośrodków funkcjonujących w XIV–XV w. Ze względu na technikę wykonania i sposób ukształtowania wylewów niektórych egzemplarzy (por. ryc. 26: 8; 28: 9; 35: 1) można zasugerować przesunięcie dolnej granicy ich datowania na XIII w. W związku z wiejskim charakterem osady trzeba jednak uwzględnić, że starsze formy naczyń mogły być nadal produkowane w XIV w. Przy określaniu chronologii materiałów należy wziąć pod uwagę niewielki udział ceramiki toczonyj. Naczynia wykonane tą techniką pojawiają się na ziemiach polskich w 2. połowie XV w. – na początku XVI w. (Kruppé 1967, s. 16). W 2. połowie XVI stulecia rozpowszechniają się natomiast wyroby szklione (Dąbrowska, Gajewska, Kruppé 1996, s. 317), których obecności nie stwierdzono w analizowanym zbiorze. Na tej podstawie za górną granicę datowania ceramiki ze stanowiska można uznać początek lub połowę XVI w.

Interesująco przedstawia się problem związków osady późnośredniowiecznej ze współczesnymi miejscowościami Daniłowo Małe i Daniłowo Duże, położonymi po drugiej stro-

nie niewielkiego strumienia, w odległości ok. 300 m na południe od stanowiska. Daniłowo (Danyłowo, Daniłowo, Danielowo), którego nazwa pochodzi od białoruskiej nazwy osobowej *Daniło*, poświadczona jest w źródłach historycznych z lat 40. XV w. (Nazwy miejscowe 1997, s. 261; Lubicz-Łapiński 2004, s. 17 n.; Sokół, Wróbel 2010, s. 41). W XVI w. wieś ta, jak również teren badanego stanowiska, wchodziła w skład gruntów należących do królewskiego miasta Suraza. W 1558 i 1562 r. tereny te wymierzono, czego wynikiem była m.in. likwidacja położonej na tym obszarze osady Dryżdżele. Trudno powiedzieć, czy badane stanowisko można utożsamiać z Dryżdżelami, czy też te ostatnie odpowiadają terytorialnie wsi Daniłowo Małe (Maroszek 1995, s. 50; Lubicz-Łapiński 2004, s. 18 n.). Pewne jest natomiast, że według inwentarza z 1562 r. na terenie tym nie istniała już żadna wieś, a zatem badana osada musiała zostać opuszczona najpóźniej w połowie XVI w. To, że inaczej niż w przypadku Leonowicz, stan. 4 (por. Gołembnik, Krasnodębski, Trzeciński, w tomie), zabudowa nie tworzyła układu wsi szeregówki, pośrednio potwierdza jej powstanie przed pomiarem włóczną. Reforma ta, przeprowadzona na Podlasiu w XVI–XVII w. (Wiśniewski 1977, s. 33–49; Sokół, Wróbel 2010, s. 52 n.; Maroszek 2013, s. 80–86), doprowadziła do znacznych przesunięć osadniczych oraz przemian w charakterze i rozplanowaniu osad, polegających m.in. na scaleniu rozproszonej zabudowy i tworzeniu nowych wsi o regularnym układzie (Cybulko 1998; Maroszek 2013, s. 84 n.). Pomimo ograniczonego zasięgu badań można stwierdzić, że na omawianym stanowisku mamy do czynienia z zapewne kilkuzagrodową wsią, która najpóźniej w okresie przeprowadzenia na tym terenie reformy włócznej, a więc w połowie XVI w., przeniesiona została na nowe miejsce.

2. Ślady osadnictwa pradziejowego

Osadnictwo pradziejowe potwierdzone jest przez obecność kilku obiektów oraz nielicznej ceramiki i zabytków krzemiennych. Materiał zabytkowy wystąpił w jamach osadniczych z tego okresu, jak również na złożu wtórnym – w warstwach i wypełniskach obiektów późnośredniowiecznych oraz w humusie współczesnym. Większość fragmentów ceramiki można datować na starszy okres epoki brązu i wiązać prawdopodobnie z kulturą trzciniecką. Pozostałe ułamki naczyń pradziejowych to materiały o bliżej nieokreślonej chronologii. Natomiast artefakty krzemienne pochodzą prawdopodobnie ze schyłkowego paleolitu i neolitu (por. Wawrusiewicz, w tomie).

2.1. Charakterystyka obiektów zagłębionych

Obiekty kultury trzcinieckiej znajdowały się w środkowej części wykopu, skupione na niewielkim obszarze o długości ok. 35 m ($x = 370\text{--}405$). Położone były na stoku o ekspozycji południowej i południowo-zachodniej, w obniżeniu terenu, obok miejsca, gdzie współcześnie widoczne są wysięki wody powierzchniowej. Na podstawie obecności w wypełniskach materiału zabytkowego wydzielono pięć struktur datowanych na ten okres. Są to płytkie jamy o różnych rozmiarach i kształtach, położone w znacznej odległości od siebie. Nasilone procesy erozyjne, związane z intensywnym osadnictwem w okresie późnego średniowiecza i współczesną aktywnością rolniczą, spowodowały destrukcję ich górnych części i zaburzenia

w obrębie wypełnisk. Analizując jedynie przydenne partie obiektów, trudno jest ustalić ich funkcję. Wyróżnić wśród nich można dwa rodzaje. Pierwszy z nich to dwie podłużne jamy o długości ok. 4 m i szerokości ok. 1 m (ob. 32 i 41), z których jedna przebadana została w całości, druga zaś częściowo (ryc. 37; 38; 39: 1, 3). Obie położone były na stoku o ekspozycji południowej i zorientowane dłuższym bokiem na osi północ – południe. Wypełnione były piaszczystą ziemią z węgielkami drzewnymi, a na ich dnach znajdowały się intencjonalnie ułożone duże kamienie, będące pozostałościami palenisk. W przypadku obiektu 41 kamienie przykryte były warstwą spalenizny, zaś ich płaskie powierzchnie mogły być wykorzystywane do prac gospodarczych. Ze względu na znaczne rozmiary jamy te można interpretować jako zagłębione części naziemnych struktur mieszkalnych, mających prawdopodobnie lekką konstrukcję o charakterze szalasowym. Z paleniskiem 41 związany jest zapewne położony w jego pobliżu niewielki obiekt 44. Drugą grupę tworzyły koliste jamy o niejasnej funkcji, usytuowane w najniższym miejscu stanowiska (ob. 25 i 251). Ich średnice wynosiły ok. 1,3 m i ok. 2 m, a zachowane głębokości nie przekraczały 0,2 m (ryc. 39: 2). Obiekt 251 został w dużym stopniu zniszczony przez współczesny wkop drenażowy.

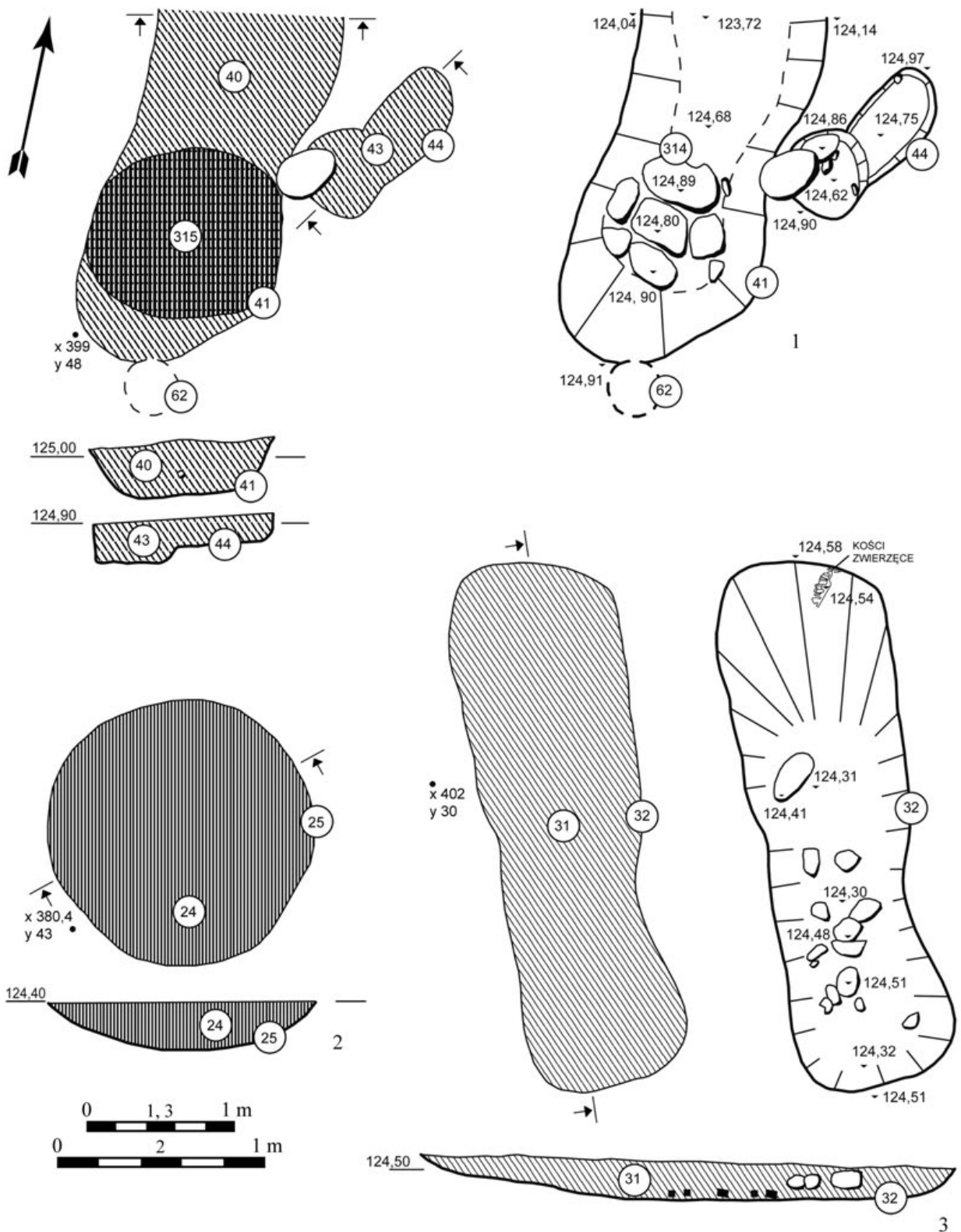
Ryc. 37. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Jama 32 w trakcie eksploracji. Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 37. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The pit 32 during exploration. Photo by A. Koperkiewicz

Ryc. 38. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Jama 41 w trakcie eksploracji. Fot. A. Koperkiewicz

Fig. 38. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. The pit 41 during exploration. Photo by A. Koperkiewicz

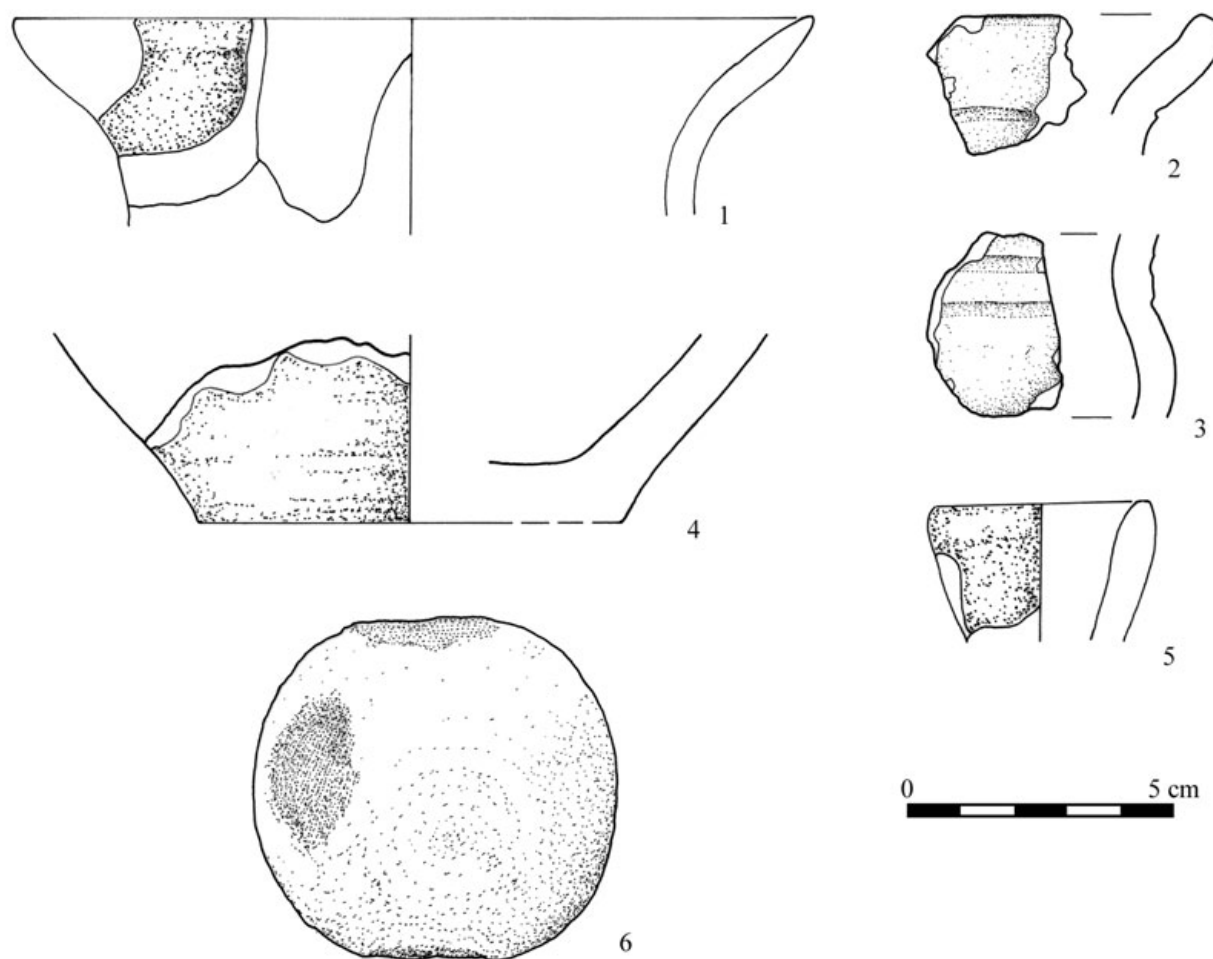

Ryc. 39. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Plany i przekroje obiektów kultury trzcinieckiej: 1 – ob. 41 i 44; 2 – ob. 25; 3 – ob. 32. Rys. H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

Fig. 39. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Plans and sections of the features of the Trzciniec culture: 1 – Features 41 and 44; 2 – Feature 25; 3 – Feature 32. Drawn by H. Olczak, A. Piotrowicz, J. Żero

2.2. Materiały zabytkowe

Ze stanowiska pozyskano 65 fragmentów ceramiki pradziejowej. Większość z nich (41 ułamków, w tym cztery wylewy i dwa dna) można wiązać z kulturą trzciniacką, a kolejne dwa – z kulturą trzciniacką lub wczesną fazą kultury łużyckiej. Materiały te są mocno zerodowane i rozdrobnione – fragmenty przypisano do II i III kategorii wielkościowych, a na większości z nich stwierdzono ślady zniszczeń (por. CD, tab. 5). Pochodzą one z naczyń wypalonych w atmosferze utleniającej, zwykle o pomarańczowej lub brązowej barwie powierzchni. Z uwagi na zły stan zachowania nie określono barwy przełamów większości ułamków. Ich ścianki zewnętrzne są najczęściej starannie wygładzone, a tylko w jednym przypadku chropowate. Jako domieszki schudzającej użyto średnio- i gruboziarnistego tłucznia, zazwyczaj o białej barwie. Zrekonstruowano górną część esowatego garnka o średnicy wylewu ok. 15 cm, znalezionej w obiekcie 251 (ryc. 40: 1). W tej samej jamie odkryto również ułamek wylewu innego naczynia, zdobionego poziomymi bruzdami (ryc. 40: 2). Podobnie ornamentowany fragment górnej części brzuśca pozyskano też z późnośredniowiecznego obiektu 84 (ryc. 40: 3).

Ryc. 40. Daniłowo Małe, stan. 7, gm. Łapy. Wybór zabytków pradziejowych: 1, 2 – ceramika z ob. 251; 3 – ceramika z ob. 84; 4 – ceramika z warstwy 28; 5 – ceramika z ob. 17; 6 – rozcieracz kamienny z ob. 25.
Rys. A. Wójcik, A. Piotrowicz

Fig. 40. Daniłowo Małe, Site 7, Łapy commune. Selection of prehistoric artefacts: 1, 2 – pottery from the Feature 251; 3 – pottery from the Feature 84; 4 – pottery from the layer 28; 5 – pottery from the Feature 17; 6 – a stone grinder from the Feature 25. Drawn by A. Wójcik, A. Piotrowicz

Technika wykonania pozostałych 22 fragmentów ceramiki (por. CD, tab. 5) nie pozwala na bezsporne łączenie ich z garncarstwem ludności kultury trzcinieckiej. Wśród nich jest górna część miniaturowego naczynka o średnicy ok. 4 cm i gładzonej powierzchni (ryc. 40: 5), znaleziona w obiekcie o niepewnym charakterze antropogenicznym (ob. 17). Jedno z dwóch den, o średnicy 13 cm, pochodzi z późnośredniowiecznej jamy 21, drugie, o średnicy 8 cm (ryc. 40: 4), z warstwy kulturowej 28. Natomiast z humusu współczesnego (js. 1) pozyskano fragment wylewu, należący do naczynia o chropowatej powierzchni i prawdopodobnie jajowatym kształcie. Cechy większości tych okazów wskazują na ich młodszą chronologię niż trzciniecka faza użytkowania stanowiska, obejmującą środkowy okres epoki brązu – okres wpływów rzymskich, jednak ze względu na brak cech dystynktywnych trudno jest określić ich przynależność kulturową.

Inne przedmioty, które można łączyć z wykorzystywaniem tego miejsca w pradziejach, są bardzo nieliczne. W wypełniku jamy 25 odkryto okrągły kamienny tłuko-rozcieracz o średnicy ok. 7 cm. Na dwóch jego przeciwległych, lekko spłaszczonych powierzchniach oraz z boku widoczne są ślady użytkowania (ryc. 40: 6). Wśród kilkunastu artefaktów krzemiennych znajdują się schyłkowopaleolityczne wióry (Wawrusiewicz, w tomie, ryc. 3: 2) oraz zabytki pochodzące prawdopodobnie z neolitu: wióry (tamże, ryc. 3: 1, 3) i fragment siekiery czworościennej, wtórnie wykorzystanej w charakterze rdzenia (tamże, ryc. 3: 4).

Niewielka liczba obiektów i znalezisk ruchomych świadczy o przebadaniu jedynie skraju osady kultury trzcinieckiej, rozpościerającej się prawdopodobnie na obszarze położonym bardziej na północ, na szczycie wyniesienia. Pozostałości osadnictwa ze starszej epoki brązu pochodzą również z pobliskich stanowisk 1 i 6 w Daniłowie Małym (por. Olczak, Krasnodębski, Jaremek, w tomie). Szczególnie interesujące jest pierwsze z nich, które na podstawie pokaźnej liczby znalezisk (Bokiniec 2002) można uznać za osadę stałą.

3. Podsumowanie

Stanowisko 7 w Daniłowie Małym to jedna z nielicznych późnośredniowiecznych osad z terenu Podlasia, rozpoznanych na tak dużej powierzchni. Odsłonięto na nim relikty zabudowy wiejskiej związane prawdopodobnie z okresem poprzedzającym zmiany osadnicze, wprowadzone w trakcie tzw. pomiarów włóczęj. W ich rozkładzie zauważyć można jeszcze pewną dowolność rozplanowania, obcą wsiołom zakładanym po pierwszej ćwierci XVI w., kiedy to wprowadzono jednolity układ domostw, z główną osią wyznaczoną przez drogę. Zasięg odkrytych śladów zabudowy wskazuje, że nie była to osada jednodworcza, lecz że na przebadanym obszarze funkcjonowało co najmniej kilka osobnych zagrod. Na podstawie analizy ceramiki wieś należy datować na XIV – początek XVI w., jednak pojedyncze egzemplarze naczyń wydają się posiadać cechy materiałów typowych dla XIII w. Stanowisko położone jest w odległości ok. 100 m na wschód od wczesnośredniowiecznej osady 6 w tej samej miejscowości, użytkowanej najprawdopodobniej w okresie od 2. połowy XI lub początku XII w. do połowy XIII w. (por. Olczak, Krasnodębski, Jaremek, w tomie).

Wieś późnośredniowieczna zniszczyła relikty osadnictwa pradziejowego, datowanego głównie na starszy okres epoki brązu i związanego zapewne z sezonowym obozowiskiem ludności kultury trzcinieckiej. Zachowało się po nim kilka obiektów, z których dwa stanowią

mogą pozostałości zagłębionych części domostw. Użytkowanie tego miejsca w epokach kamienia nie pozostawiło po sobie trwałych śladów. Nie ulega jednak wątpliwości, że dogodna lokalizacja z łatwym dostępem do wody oraz obecność zróżnicowanych form ukształtowania powierzchni, zapewniających zarówno tereny pod uprawę roli, jak też pastwiska i obszary dające możliwości łowieckie, już od pradziejów skłaniały różne ludy do zakładania w tym miejscu swoich siedzib (por. Olczak, Krasnodębski, Jaremek, w tomie).

The late medieval settlement and traces of prehistoric settlements at the Site 7 in Daniłowo Małe, Łapy commune

Dariusz Krasnodębski, Hanna Olczak, Agata Wójcik

Summary

The site is located in the eastern part of the Wysokie Mazowieckie Moraine Plateau. It is situated about 200 m north of the village, on the southern slope of an undulating bottom moraine, adjacent to the vast peat bog plain of the Filipy Swamp. From the south it borders with a belt of wet meadows through which a nameless stream flows. At a distance of about 350 m to the west, the stream flows into a small river called Szeroka Struga (Fig. 1; 2).

The settlement was discovered in 1994 during the field survey. Rescue excavations were carried out in the autumn of 1998 and covered an area of approx. 70 ares (Fig. 3).

A layer of topsoil with a thickness of about 0.2–0.3 m was lying on the excavated area (Fig. 4). Directly below it, on the roof of a sandy or loamy natural layer, the outlines of most features appeared. Here and there, under the topsoil, there was a layer of gray-brown sand with a thickness of up to 0.2 m. In some places of the excavated area, the remains of the occupational layer were preserved (layers 23, 26, 28, 231, 656 and 657). In the course of the excavations, 455 features were identified (cf. Fig. 3). 1,288 fragments of pottery, 149 pieces of clay pug, 13 flints, two stone artefacts, 11 metal artefacts, a fragment of iron slag and 1,158 animal bones were excavated.

The archaeological materials allowed to distinguish several settlement phases. The main period of occupation is related to the presence of a late-medieval village. Small ditches and postholes, being remnants of above-ground structures, were the most numerous group of features. About 30 small ditches, from several to about a dozen meters in length, have been identified (Fig. 5; 6). They ran parallel or perpendicular to each other, usually according to the cardinal directions, often connecting and forming larger groups. They can probably be interpreted as remains of wooden foundations of buildings. Among 343 postholes, there were features of various diameters, which were both remnants of posts rammed directly into the ground, and large pits in which the posts were set up, strengthened with soil and stones. A small part of the pits was associated with the above-mentioned ditches.

Two large pits (Features 234 and 304) can be interpreted as independent constructions for utility domestic purpose (cellars) or sunk parts of larger, above-ground buildings (Figs. 7–11). The next two pits served as wells (Features 253 and 257, Figs. 12: 1, 2; 13). In one of them (Feature 257), the remains of quadrangular well casing of log construction were discovered, made of birch wood, with the use of oak and maple elements (Figs. 14; 15). Near the well, there was a small pit (Feature 249), on the bottom of which there was a trace of a probably wooden vessel (Figs. 12: 3; 16; 17). Two small pits (Features 703 and 721), filled with burnt sand with charcoal, could be hearths. Out of the rest 67 pits, 16 were attributed to this settlement phase on the basis of the presence of finds, while the rest on the basis of the similarity of their morphology and fills to other features from this period (Figs. 18–23). They were very diverse in size and depth. They could serve as cellars, storage pits or waste pits, e.g. for carrion (cf. Figs. 19; 23).

In the excavated part of the village, several distinct groups of features were found. The most clear layout of the buildings was preserved in the central part of the site, where there were probably two homesteads. A second clear cluster of features, probably forming one homestead, was discovered on the eastern edge of the excavated area. Relics of the settlement were worst preserved in the western part of

the excavation. The village spread probably further north, occupying the higher parts of the hill, as well in the southerly direction, towards the stream flowing there. The way of the homesteads' layout seems to precede the introduction of the row layout, which in Podlasie was associated with the so-called VoloK Reform (Cybulko 1998).

A collection of pottery, which after the cross-mending has 1,223 elements, including four reconstructed vessels, is connected with the described phase (Figs. 24–35). The ceramic material is largely fragmented and eroded. The vessels were made of ferrous clay tempered with mineral, mainly medium-grained admixture. 44% of the vessels were defined as made on the potter's wheel using the coil throwing technique or coiling and turning method, 7% – as thrown on the wheel, and 49% – as undetermined. Most vessels (66%) were fired in a reducing atmosphere. A pot of medium size, with a flat or slightly concave bottom and an everted rim with a rounded edge, was the most popular type of the vessels (e.g. Figs. 24; 25: 5; 29: 1; 30: 2, 4; 31: 5). A few examples of jugs (Figs. 26: 2, 5, 32: 2), bowls (Figs. 32: 3, 34: 8), pans (Figs. 29: 4; 30: 3), lids (Figs. 28: 1; 33: 6) and one cup (Fig. 25: 3) have been also identified. A small number (18%) of the fragments is ornamented. Incised horizontal grooves were the most often used decorative motif (Figs. 25: 1; 30: 1, 2, 4; 32: 1, 7). Other patterns, made using the technique of incising, polishing and imprinting, are less common (Figs. 29: 1, 5; 31: 5; 34: 2, 4, 7).

The pottery from Daniłowo Małe is similar in terms of design and production technique to materials from such sites in Podlasie as nearby Suraz, *loco* commune (materials from the authors' research), Gnieciuki, Site 2, Zabłudów commune (Kobylińska 2003, pp. 137–227, Figs. 247: 3; 248: 1; 256: 2) and Tykocin, *loco* commune (Auch, Trzeciński 2015, Tables 1: 7; 2: 2; 4: 7, 9).

From among the remaining artefacts of this settlement phase, a whetstone (Fig. 36: 1) and some iron objects, including knives (Fig. 36: 1–5), a fragment of a buckle (Fig. 36: 7) and a sickle (36: 10), are noteworthy. About 150 fragments of clay pug have been also found.

On the basis of archaeological finds, the functioning of the settlement can be placed in the period between the end of the 13th or the beginning of the 14th century and the turn of the 15th and 16th or the half of the 16th century.

Five pits located in the central part of the excavated area (Figs. 37–39), 65 pieces of pottery (Fig. 40: 1–5), 13 flints (Wawrusiewicz, in the volume) and a stone tool (Figure 40: 6) are connected with the prehistoric phase of the site. The most interesting are two elongated features with stone cobbles (Features 32 and 41), which may be the remains of underground parts of buildings (cf. Figs. 37; 38; 39: 1, 3). The features and the majority of the pottery (cf. Fig. 40: 1–3) can be associated with the older period of the Bronze Age and the Trzciniec culture. The most characteristic flint artefacts originate from the late Palaeolithic (Wawrusiewicz, in this volume, Fig. 3: 2) and probably from the Neolithic (ibid, Fig. 3: 1, 3, 4).

The Site 7 in Daniłowo Małe is one of the few late medieval settlements in Podlasie, examined in such a large extent. The relics of rural buildings, probably connected with the period preceding settlement changes, introduced during the so-called VoloK Reform, have been excavated there. The late medieval village destroyed the relics of prehistoric settlement.

Позднесредневековое поселение и следы заселения более раннего времени на стоянке Данилово Малое 7, гмина Лапы

Дариуш Краснодембский, Ханна Ольчак, Агата Вуйцик

Аннотация

Памятник расположен в восточной части Высокомазовецкой возвышенности. Размещается приблизительно в 200 м на север от деревни Данилово Малое, на южном склоне холмистой донной морены, прилегающей к заторфованной низине – болото Филипы. На юге граничит с заливным лугом, через который протекает безымянный ручей, впадающий через 350 м на западе в небольшую речушку Шерока Струга (рис. 1; 2).

Поселение открыто в 1994 году во время неинвазивных разведок. Спасательные раскопки проводились осенью 1998 года на площади около 70 аров (рис. 3).

Верхнюю часть исследованной территории покрывал слой пахоты толщиной 0,2–0,3 м (рис. 4). Непосредственно под ним, на поверхности песчаного или глинистого материка, было зафиксировано большинство объектов. Местами под слоем гумуса находился серо-коричневый песчаный слой, мощностью до 0,2 м. В некоторых местах раскопа сохранились остатки культурного слоя. Во время раскопок выявлено 455 объектов (см. рис. 3). Найдено 1288 фрагментов керамики, 149 фрагментов глиняной обмазки, 13 кремней, 2 каменных изделия, 11 металлических предметов, фрагмент железного шлака и 1158 костей животных.

Найденные материалы позволяют выделить несколько этапов заселения. Главный этап приходится на время существования тут позднесредневековой деревни, следы которой выявлены на всей исследованной площади. Самая многочисленная группа объектов – это ровики и столбовые ямы, которые остались от наземных конструкций. Найдено около 30 ровиков длиной от нескольких метров до более десятка метров (рис. 5; 6). Они располагались параллельно или перпендикулярно друг другу, ориентировались в основном по сторонам света, часто группируясь в более крупные образования. Их можно интерпретировать как следы от деревянных фундаментов зданий. Среди 343 столбовых ям выделяются объекты с различным диаметром, как столбы вкопанные непосредственно в землю, так и более крупные ямы, в которых столбы укреплялись землёй и камнями. Небольшая часть столбовых ям была связана с упомянутыми выше ровиками.

Два больших объекта (об. 234 и 304) можно интерпретировать как ямы для хозяйственных нужд (погребов) или заглубленные части наземных конструкций (рис. 7–11). Два объекта являлись колодцами (об. 253, 257, рис. 12: 1, 2; 13). В одном из них были обнаружены остатки четырёхугольного берёзового сруба, отдельные элементы которого были изготовлены из дуба и клёна (рис. 14; 15). Около колодца была выявлена небольшая яма (об. 249), на дне которой остался след от поставленного в центре, вероятно деревянного сосуда (рис. 12: 3; 16; 17). Две небольшие ямы (об. 703 и 721), содержащие в заполнении обожжённую землю с углями, могли использоваться в качестве костров. Среди оставшихся 67 ям 16 отнесены к позднесредневековому этапу на основании содержащихся в них материалов, а остальные – на основании схожей морфологии и характера их заполнения в сравнении с другими объектами этого периода (рис. 18–23). Они отличались размерами и глубиной. Могли использоваться в качестве погребов, хозяйственных или мусорных ям (см. рис. 19; 23).

В исследованной части деревни обнаружено несколько скоплений объектов. Наиболее читаемая планировка зданий сохранилась в центральной части памятника, где находились, видимо, две усадьбы. Второе явное скопление объектов, которое, вероятно, относится к одной усадьбе, выявлено в восточной части исследованной территории. Остатки поселения хуже всего сохранились в западной части раскопа. Деревня, скорее всего, продолжалась дальше в северном направлении, занимая более высокую часть возвышенности, и в южном – в сторону протекающего тут ручья. Структура поселения, кажется, предшествует застройке, которая на Подлясье связана с проведением т.н. волочной реформы (Cybulko 1998).

С описанным этапом связана коллекция керамики, которая насчитывает 1223 единицы, в том числе и четыре восстановленные формы (рис. 24–35). Материал сильно раздроблен и окатан. Сосуды изготовлены из железистой глины с добавлением минеральной примеси, обычно среднезернистой. Техника изготовления 44% изделий определена как налеп на гончарном круге с использованием обтачивания или частичного вытягивания, 7% – вытягивание с использованием быстрого гончарного круга, а 49% – неопределённая. Большинство сосудов (66%) обжигались в восстановительной среде. Наиболее популярным типом были горшки средних размеров с плоским или слегка вогнутым дном и отогнутым венчиком с округлым срезом (см. рис. 24; 25: 5; 29: 1; 30: 2, 4; 31: 5). Имеется небольшое количество кувшинов (рис. 26: 2, 5; 32: 2), мисок (рис. 32: 3; 34: 8), сковородок (рис. 29: 4; 30: 3), крышек (рис. 28: 1; 33: 6) и одна кружка (рис. 25: 3). Небольшое количество (18%) фрагментов покрыто орнаментом. Наиболее частым мотивом были прочерченные горизонтальные линии (рис. 25: 1; 30: 1, 2, 4; 32: 1, 7). Реже встречаются другие узоры, выполненные в технике прочерчивания, лощения и штампа (рис. 29: 1, 5; 31: 5; 34: 2, 4, 7).

Керамика с Данилова Малого по стилистике и технике исполнения похожа на материалы с таких подляшских памятников как находящийся рядом Сураж (материалы исследований авторов), Гнецюки 2, гмина Заблудув (Kobylińska 2003, s. 137–227, рис. 247: 3; 248: 1; 256: 2) или Тыкоцин (Auch, Trzeciecki 2015, tabl. 1: 7; 2: 2; 4: 7, 9).

Кроме того к этому периоду можно отнести находки точильного бруска (рис. 36: 1) и несколько изделий из железа, среди которых ножи (рис. 36: 1–5), фрагмент пряжки (рис. 36: 7) и серп (рис. 36: 10). Найдено также около 150 фрагментов глиняной обмазки.

На основании полученной коллекции время функционирования поселения можно отнести к периоду от конца XIII или начала XIV вв. до рубежа XV и XVI вв. или половины XVI в.

С более ранним этапом функционирования поселения связано пять ям, которые находились в центральной части исследованной территории (рис. 37–39), 65 фрагментов керамики (рис. 40: 1–5), 14 кремневых (Wawrusiewicz, в сборнике) и каменных изделий (рис. 40: 6). Наиболее интересными представляются два вытянутых объекта (об. 32 и 41) с каменными вымостками, которые могли быть остатками заглубленной части домов (см. рис. 37; 38; 39: 1, 3). Объекты и большую часть керамического материала (см. рис. 40: 1–3) можно связывать с ранним этапом эпохи бронзы и тшинецкой культурой. Часть кремневых изделий относится к финальному палеолиту (Wawrusiewicz, в сборнике, рис. 3: 2) и, вероятно, к эпохе неолита (там же, рис. 3: 1, 3, 4).

Памятник Данилово Мале 7 является одним из немногих позднесредневековых поселений на территории Подляшья, который изучен на такой большой площади. Выявленные на нём остатки строений, вероятно, связаны с периодом, который предшествовал изменению в поселенческой структуре, что было связано с проведением т.н. волочной реформой. Средневековая деревня уничтожила следы более раннего поселения.